

Copyright & Creative Commons:

The copyright of articles published in the *Journal of Criminal Law and Criminology Studies* remains with the author(s). This journal is published as an open access publication, and all articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0). This license permits use, redistribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited and the use is non-commercial in nature. For more information, please refer to the journal's *Open Access Policy* page.

The Legal Aspects of Hearing the Complaints in the Commodity Exchange in Iranian Law (Procedural Issues)

S.D.I.L.
The SD Institute of Law
Research & Study

Mohsen Sadeghi¹, Milad Naghshi^{*2}, Amir Hossein Rezafar³

Abstract

The Iran Mercantile Exchange (IME), as a self-regulatory organization within the capital market, has provided an effective platform for financial market participants. In response to the needs of these participants, the IME has developed a variety of specialized markets. Among them, the Physical Market serves as a key venue for the trading of diverse commodities. In financial transactions, disputes between parties are inevitable. While dispute resolution mechanisms such as conciliation committees and arbitration tribunals are well-established and familiar within the Iranian capital market legal framework, the process of handling objections within the Clearing House of the Iran Mercantile Exchange has received limited scholarly and regulatory attention—despite the considerable volume of objections and the high financial stakes involved. Although objections are addressed in accordance with the provisions set forth in the Clearing and Settlement Instructions, the relevant rules are highly limited in scope. Not only are substantive issues largely overlooked, but there are also no detailed procedural regulations governing how such objections should be reviewed. This article, based on a descriptive-analytical approach and utilizing both library and field research,

examines the procedural aspects of objection handling within the Iran Mercantile Exchange. It analyzes the relevant legal and regulatory framework, identifies existing procedural and regulatory gaps, and proposes practical solutions aimed at enhancing the effectiveness and fairness of the current system.

:Publisher
Shahr-e- Danesh
Research and Study
Institute of Law

:Article Type
Original Research

DOI:
10.48300/fel.2025.498327.1045

Received:
7 March 2025

Accepted:
8 July 2025

Published:
25 March 2025

1. Associate Professor, Department of Private and Islamic Law, Faculty of Law and Political Science, University of Tehran, Tehran, Iran.

Email: sadeghilaw@ut.ac.ir

2.*Corresponding Author: M.A in Financial Law, Faculty of Law and Political Science, University of Tehran, Tehran, Iran.

Email: milad.naghshi@ut.ac.ir

3. M.A in Financial Law, Faculty of Law and Political Science, University of Tehran, Tehran, Iran.

Email: amirrezafara@ut.ac.ir

Keywords: Clearing House, Decision, Damage, Settlement Directive, Committee.

Funding: The author(s) received no financial support (funding, grants, and sponsorship) for the research, authorship, and/or publication of this article.

Author contributions:

Mohsen Sadeghi: Methodology, Validation, Data Curation, Writing - Review & Editing, Supervision,

Milad Naghshi: Conceptualization, Formal analysis, Investigation, Resources, Writing - Original Draft, Project administration.

Amir Hossein Rezafar: Conceptualization, Formal analysis, Resources.

Competing interests:

The authors declare that they have no competing interests.

Citation:

Sadeghi, Mohsen , Milad Naghshi, Amir Hossein Rezafar. “The Legal Aspects of Hearing the Complaints in the Commodity Exchange in Iranian Law (Procedural Issues)”, *Journal of Financial and Economic Law* 1, no. 1 (March 10, 2025): 259-302.

Extended Abstract

Trading of goods has existed among merchants since ancient times. The buyer is trying to get the product they want and is ready to pay us in exchange for getting the product. The seller is also trying to sell their goods at the best possible price. In the meantime, the occurrence of a dispute between the buyer and the seller over issues such as the quantity or quality of the goods is likely, and therefore determining the task regarding the conflict of interest and resolving the dispute between individuals, guilds, and different classes in any type of collective organization requires having a legal system in order to regulate People relations and maintain order in society. In the old days, the parties tried to resolve the existing disputes in the first step to resolve the resulting dispute through negotiation and without the presence of a third party and reach an agreement; But in some cases and due to the lack of agreement, they have had to involve a third party in various shapes such as compromise, arbitration and mediation. With the passage of time and the advancement of technology, various mechanisms were formed to trade goods. The development of new processes and methods of buying and selling goods is in order to achieve the two pillars of speed and ease in commercial transactions; In such a way that the transaction costs of buyers and sellers are reduced, and following the access of the parties to the contractual information, finding the transaction party is facilitated for each buyer and seller.

The capital market, which is considered a newer market than the monetary market, attracted the attention of many people in a short period of time. In order to achieve economic benefit, many natural and legal persons have appeared in this market and invested within. One of the active organizations that was established after the approval of the Securities Market Law on 22/11/2005 is Iran Commodity Exchange Company.

This stock exchange, which started its activity from the merger of the Tehran Metal Exchange Brokers Organization and the Iran Agricultural Commodity Exchange Brokers Organization in October 2016, has created a new platform for capital market participants. In the aforementioned stock exchange, all types of commodities and commodity-based securities are traded after passing the stages of acceptance according to the regulations for acceptance of

commodities and commodity-based securities in the Iran Commodity Exchange approved on 01/12/2009 According to the Article 4 of the aforementioned directive, the physical goods market is one of the trading markets in the Iran Commodity Exchange, which includes several boards, including metal-industrial, agricultural, and petrochemical products. As its name suggests, physical goods are traded in this market, and many buyers and sellers, after obtaining a transaction code from the Iran Commodity Exchange Company, conduct transactions in this market. Transactions concluded in the framework of the Iran Commodity Exchange Company's markets are analyzed in the form of a sales contract; Although not all the effects of the sale contract can be applied to it. In the physical market, the supplier seeks to sell his product by publishing a supply announcement that includes product information. On the other side, the buyer, after learning about the published supply notice, registers his order with the relevant broker in order to obtain the desired product, so that the broker, after registering in the trading systems, concludes the relevant transaction. Since the fulfillment of the obligations of the parties in physical market transactions must be done within the legally prescribed deadlines, the buyer's broker is required to fulfill his obligation to carry out settlement activities within the said deadline, and on the other hand, the supplier's broker is also obligated within the specified deadline to deliver the goods which are subject to the contract. In the meantime, it is probable that the contractual parties will fail to fulfill their obligations and disputes will arise. hearing the disputes in the capital market has its own mechanism, and in this regard, the directive for dealing with disputes in the arbitration board of the Securities Market Law of the Islamic Republic of Iran approved on 05/08/2019 and the directive for the conciliation process in the subject centers of the Securities Market Law The stock was approved on 22/11/2022 by the Board of Directors of the Securities and Exchange Organization. The directive for disputes settlement procedure in the arbitration board of the law of the Islamic Republic of Iran's securities market were rescinded on 06/05/2024 due to the approval of the board of directors of the Securities and Exchange Organization and due to the codification of the procedure of the arbitration board. Something that has been a lot of reflection; Because according to Clause 2, Article 7

of the Securities Market Law of the Islamic Republic of Iran approved by the Islamic Council, the preparation and codification of the executive regulations of this law is in jurisdiction of the Board of Directors of the Securities and Exchange Organization, while according to Article 16 of the said rulebook.

The procedure regulation of the arbitration board of the securities market law of the Islamic Republic of Iran, including 16 articles and 2 notes, was approved by the members of the arbitration board on 21/04/2024".

At present, what comes to mind from the complaints and disputes is the consideration of the conciliation centers in the first place and then the consideration by the arbitration board of issue 37 of the Securities Market Law of the Islamic Republic; Nevertheless, the complaints raised in the physical goods market of the Iran Commodity Exchange Company, which had a high volume, have been ignored. In this article, an attempt is made to understand the concepts and basics of the proposed complaints, and to explain and describe the authority handling the complaint and its types. It is worth mentioning that what will be examined in this article are the complaints raised by the parties to the contract in the physical commodity market of the Iran Commodity Exchange Company, and it will not include the handling of complaints from other markets or the physical market of the Iran Energy Exchange. Also, this paper is devoted to the examination of complaints in Iranian law due to the uniqueness of handling complaints in the commodity exchange.

ابعاد حقوقی رسیدگی به اعتراضات نزد بورس کالا در حقوق ایران (مسائل شکلی)

محسن صادقی^۱، میلاد نقشی^{۲*}، امیرحسین رضافر^۳

چکیده

بورس کالای ایران به‌عنوان یکی از تشکلهای خودانتظام در بازار سرمایه، بستر مناسبی را برای فعالیت فعالان بازار مالی تمهید نموده است. در این بورس متناسب با ارزیابی نیازمندی‌های فعالان، بازارهای متنوع و متعددی شکل گرفته است. بازار فیزیکی بورس کالای ایران به‌عنوان مصداقی از این بازارها محلی برای دادوستد کالاهای متنوع است. در تعاملات مالی بروز اختلاف میان اشخاص امری محتمل است. رسیدگی به اختلافات در بازار سرمایه در کمیته‌های سازش و هیئت داورى در جامعه حقوقی بازار سرمایه بسیار آشناست؛ لکن بررسی اعتراضات در اتاق پایاپای شرکت بورس کالای ایران، علی‌رغم حجم قابل توجه اعتراضات و ارزش مالی تصمیم‌های صادره از سوی مرجع یادشده، مغفول مانده است. گرچه رسیدگی به اعتراضات مطروحه وفق ضوابط مندرج در دستورالعمل تسویه و پایاپای صورت می‌پذیرد، لکن ضوابط مندرج بسیار مختصر بوده به‌گونه‌ای که مضاف بر مغفول ماندن مسائل ماهوی، مسائل شکلی در خصوص رسیدگی به اعتراضات تدوین نگردیده است. این مقاله که با روش تحلیلی - توصیفی تدوین و از طریق مطالعه کتابخانه‌ای و میدانی نگاشته شده است، ضمن تشریح مسائل شکلی رسیدگی به اعتراضات مطروحه در بورس کالای ایران، مبانی قانونی و مقرراتی آن را

پژوهشکده حقوق

فصلنامه حقوق جزا و جرم‌شناسی

شماره ۱۳، زمستان ۱۴۰۳

نوع مقاله: علمی - پژوهشی

DOI:

10.48300/fel.2025.498327.1045

تاریخ دریافت:

۱۷ اسفند ۱۴۰۳

تاریخ پذیرش:

۱۷ تیر ۱۴۰۴

تاریخ انتشار:

۲۰ اسفند ۱۴۰۳

۱. دانشیار، گروه حقوق خصوصی و اسلامی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.
Email: sadeghilaw@ut.ac.ir
۲. *نویسنده مسئول، کارشناسی ارشد حقوق مالی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.
Email: milad.naghshi@ut.ac.ir
۳. کارشناسی ارشد حقوق مالی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.
Email: amirrezafara@ut.ac.ir

تحلیل نموده و ضمن تبیین خلأهای اجرایی و مقرراتی، راهکارهایی کاربردی در راستای رفع خلأهای موجود ارائه می‌نماید.

کلیدواژه‌ها:

اتاق پایاپای، تصمیم، خسارت، دستورالعمل تسویه، کمیته.

حامی مالی:

این مقاله هیچ حامی مالی ندارد.

مشارکت نویسندگان:

محسن صادقی: روش شناسی، اعتبار سنجی، نظارت بر داده‌ها، نوشتن - بررسی و ویرایش، نظارت.
میلاذ نقشی: مفهوم سازی، تحلیل، تحقیق و بررسی، منابع، مدیریت پروژه.
امیرحسین رضافر: مفهوم سازی، تحلیل، منابع.

تعارض منافع:

بنابر اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

استناددهی:

صادقی، محسن، میلاذ نقشی، امیرحسین رضافر. «ابعاد حقوقی رسیدگی به اعتراضات نزد بورس کالا در حقوق ایران (مسائل شکلی)» ۱، ش. ۲ (۲۰ اسفند ۱۴۰۳): ۲۵۹-۳۰۲.

مقدمه

دادوستد کالاها در میان تجار از روزگاران قدیم وجود داشته است. خریدار درصدد دستیابی به کالای مدنظر خود بوده و حاضر است در ازای به دست آوردن کالا، ما به ازای آن را پرداخت نماید. فروشنده نیز در تلاش است تا کالای خود را به بهترین قیمت ممکن به فروش برساند. در این بین وقوع اختلاف میان خریدار و فروشنده بر سر مسائلی چون مقدار یا کیفیت کالا امری محتمل است و لذا تعیین تکلیف در مورد تضاد منافع و حل اختلاف میان افراد و اصناف و طبقات مختلف در هر نوع شکل جمعی مستلزم داشتن یک نظام حقوقی به منظور تنظیم روابط مردم و حفظ نظم در اجتماع است.^۴ در روزگار قدیم طرفین در راستای حل اختلافات موجود در گام اول سعی داشتند تا از طریق مذاکره و بدون حضور شخص ثالث، اختلاف حاصله را حل و فصل نموده و به توافقی نائل آیند؛ اما در برخی موارد و به دلیل عدم حصول توافق، ناگزیر از دخالت شخص ثالث در قالب‌های مختلفی چون سازش، داوری، میانجیگری بوده‌اند. با گذشت زمان و به دنبال پیشرفت فناوری، سازکارهای مختلفی جهت دادوستد کالاها شکل گرفت. شکل‌گیری فرایندها و شیوه‌های نوین خرید و فروش کالا در راستای نیل به دو رکن سرعت و سهولت در معاملات تجاری بوده، به گونه‌ای که هزینه‌های معاملاتی خریداران و فروشندگان کاهش یافته و متعاقب دسترسی طرفین به اطلاعات قراردادی، یافتن طرف معامله برای هر یک از خریدار و فروشنده تسهیل گردیده است.

بازار سرمایه که نسبت به بازار پول، بازاری جدیدتر محسوب می‌شود، در اندک زمانی توجه بسیاری از اشخاص را به خود جلب نمود. اشخاص حقیقی و حقوقی متعددی در راستای نیل به منفعت اقتصادی، در این بازار حضور پیدا کرده و به سرمایه‌گذاری در آن اهتمام ورزیدند. یکی از تشکل‌های فعال که پس از تصویب قانون بازار اوراق بهادار در تاریخ ۱۳۸۴/۰۹/۰۱ ایجاد گردید، شرکت بورس کالای ایران است. این بورس، بستر جدیدی برای فعالین بازار سرمایه ایجاد نموده است. در بورس یادشده انواع کالا و اوراق بهادار مبتنی بر کالا پس از طی مراتب پذیرش وفق دستورالعمل پذیرش کالا و اوراق بهادار مبتنی بر کالا در بورس کالای ایران مصوب ۱۳۸۸/۰۹/۱۰ مورد معامله قرار می‌گیرند. وفق ماده ۴ دستورالعمل اخیرالذکر، بازار کالای فیزیکی یکی از بازارهای معاملاتی در بورس کالای ایران است که خود مشتمل بر چندین تابلو از جمله تابلوی محصولات فلزی - صنعتی، کشاورزی و پتروشیمی است. در این بازار همان‌طور که

۴. سید حسن امین، تاریخ حقوق ایران، چاپ سوم (تهران: دایره‌المعارف ایران‌شناسی، ۱۳۹۱)، ۲۰.

از نام آن پیداست، کالاهای فیزیکی مورد معامله قرار گرفته و خریداران و فروشندگان متعدد پس از اخذ کد معاملاتی از شرکت بورس کالای ایران، اقدام به انعقاد معاملات در این بازار می‌نمایند. معاملات منعقد در بستر بازارهای شرکت بورس کالای ایران، در قالب عقد بیع مورد تحلیل قرار می‌گیرند، گرچه نمی‌توان تمامی آثار عقد بیع را بر آن جاری دانست. در بازار فیزیکی عرضه‌کننده با انتشار اطلاعیه عرضه که مشتمل بر اطلاعات کالا بوده، به دنبال فروش کالای خود است. در طرف مقابل خریدار پس از اطلاع از اطلاعیه عرضه منتشره، در جهت دستیابی به کالای مدنظر، سفارش خود را نزد کارگزار مربوطه ثبت نموده تا کارگزار پس از ثبت در سامانه‌های معاملاتی، معامله مربوطه را منعقد نماید. از آنجا که ایفای تعهدات طرفین در معاملات بازار فیزیکی، بایستی در مهلت‌های مقرر قانونی صورت پذیرد، کارگزار خریدار ملزم است طی مهلت یادشده، تعهد خود مبنی بر انجام امور تسویه را ایفا نموده و از سوی دیگر کارگزار عرضه‌کننده نیز موظف است ظرف مهلت مقرر، نسبت به تحویل کالای موضوع قرارداد اقدام نماید. در این بین نکول طرفین قراردادی از ایفای تعهدات و بروز اختلافات امری محتمل است. رسیدگی به اختلافات در بازار سرمایه، دارای سازکار مختص به خود بوده و در این راستا دستورالعمل آیین رسیدگی به اختلافات در هیئت داورى قانون بازار اوراق بهادار جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۹۸/۰۵/۱۴ و دستورالعمل فرایند سازش در کانون‌های موضوع قانون بازار اوراق بهادار مصوب ۱۴۰۱/۰۹/۰۱ توسط هیئت‌مدیره سازمان بورس و اوراق بهادار تصویب گردید. دستورالعمل آیین رسیدگی به اختلافات در هیئت داورى قانون بازار اوراق بهادار جمهوری اسلامی ایران در تاریخ ۱۴۰۳/۰۲/۱۷ به‌موجب مصوبه هیئت‌مدیره سازمان بورس و اوراق بهادار و با توجه به تدوین شیوه‌نامه دادرسی هیئت داورى نسخ گردید. امری که بسیار محل تأمل بوده؛ چراکه وفق بند ۲ ماده ۷ قانون بازار اوراق بهادار جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۸۴/۰۹/۰۱ مجلس شورای اسلامی تهیه و تدوین دستورالعمل‌های اجرایی این قانون در زمره صلاحیت‌های هیئت‌مدیره سازمان بورس و اوراق بهادار است، حال آنکه طبق ماده ۱۶ شیوه‌نامه یادشده «شیوه‌نامه دادرسی هیئت داورى قانون بازار اوراق بهادار جمهوری اسلامی ایران، مشتمل بر ۱۶ ماده و ۲ تبصره در تاریخ ۱۴۰۳/۰۲/۰۲ به تأیید اعضای هیئت داورى رسید».

منظور از اعتراضات، اختلافات حاصله در خصوص معاملات منعقد در بستر بازار فیزیکی شرکت بورس کالای ایران بوده که متعاقب آن خریدار به‌عنوان خواهان امکان خواهد داشت در چهارچوب ضوابط مقرر در دستورالعمل تسویه، خواسته خود را در قالب فرمت‌های مقرر طرح

نماید. دکتر غلامعلی میرزایی منفرد در کتاب «سازکارهای حل و فصل اختلافات در بازار سرمایه ایران با مطالعه تطبیقی» به تفصیل به اختلافات حاصله در بازار سرمایه پرداخته، لکن رسیدگی به اعتراضات در بورس کالای ایران مورد بررسی قرار نگرفته است. دکتر جعفر جمالی و دکتر محمد صادقی در کتاب «رویه هیئت داورى بورس و اوراق بهادار» و دکتر محمدرضا صابر و دکتر غلامعلی میرزایی منفرد در کتاب «اختلافات بورسی در پرتو آرای هیئت داورى» نمونه آرای صادره از سوی هیئت داورى در خصوص معاملات منعقدہ در بستر بازار فیزیکی شرکت بورس کالای ایران را منتشر نموده‌اند، لکن در کتب مزبور نحوه رسیدگی به اعتراضات مطروحه نزد بورس کالای ایران مورد بررسی قرار نگرفته است. لذا نگاهی حاضر از جهت تشریح ضوابط و مقررات حاکم بر رسیدگی به اعتراضات مطروحه نزد بورس کالای ایران و شناسایی خلأها و ارائه راهکارهای مربوطه ضمن ایجاد ادبیات حقوقی مربوط به مسئله مطروحه واجد نوآوری است.

به هر حال آنچه از اعتراضات و اختلافات در ذهن متبادر می‌شود، رسیدگی کانون‌های سازش در وهله اول و سپس رسیدگی توسط هیئت داورى موضوع ۳۷ قانون بازار اوراق بهادار جمهوری اسلامی است؛^۵ با وجود این، اعتراضات مطروحه در بازار کالای فیزیکی شرکت بورس کالای ایران که از حجم بالایی برخوردار بوده، مغفول مانده است. تعداد قابل توجه فعالان بازار فیزیکی و حجم اعتراضات مطروحه نزد بورس کالای ایران، ضرورت ایجاد ادبیات حقوقی مربوط به اعتراضات را در راستای آگاهی اشخاص فعال دوچندان می‌نماید. در این مقاله سعی بر آن است تا ضمن شناخت مفاهیم و مبانی اعتراضات مطروحه، مرجع رسیدگی‌کننده به اعتراض و انواع آن تبیین و تشریح شود. شایان ذکر است آنچه در این نوشتار مورد بررسی قرار خواهد گرفت، اعتراضات مطروحه از سوی طرفین قرارداد در بازار کالای فیزیکی در شرکت بورس کالای ایران بوده و رسیدگی به اعتراضات سایر بازارها و یا بازار فیزیکی بورس انرژی ایران را در برنخواهد داشت. همچنین اختصاص نگاهی حاضر به بررسی اعتراضات در حقوق ایران به دلیل منحصر به فرد بودن رسیدگی به اعتراضات در بورس کالا است.

۱- مفاهیم و مبانی

در ادامه مفاهیم مرتبط با بورس‌های کالایی و اعتراضات تشریح شده و میانی مقرراتی آن تبیین خواهد شد.

۵. غلامعلی میرزایی منفرد، سازکارهای حل و فصل اختلافات در بازار سرمایه ایران با مطالعه تطبیقی (تهران: بورس، ۱۳۹۱)، ۱۳.

۱-۱- بورس‌های کالایی

همان‌طور که بیان گردید، بورس‌های کالایی در کشور ما شامل دو بورس انرژی و کالا است. بورس‌های کالایی بستر مناسب برای مبادلات کالا و اوراق بهادار مبتنی بر کالا برای اشخاص تمهید می‌نماید. متعاقب نیاز به بستر معاملاتی حوزه انرژی و با هدف سامان‌دهی، پذیرش، نظارت و تسهیل انجام معاملات حامل‌های انرژی و اوراق بهادار مبتنی بر حامل‌های انرژی نخستین مجمع عمومی مؤسس بورس انرژی در بهمن ۱۳۹۰ تشکیل شد. بهار و تابستان سال ۱۳۹۱ فرایندهای ثبتی این بورس برای فراهم‌سازی فضایی شفاف و منصفانه برای خرید و فروش حامل‌های انرژی طی شد و ۱۷ تیرماه بورس انرژی نزد اداره کل ثبت شرکت‌ها به ثبت رسید.^۶

در دستورالعمل ثبت و سپرده‌گذاری کالا و اوراق بهادار قابل معامله و تسویه و پایایی معاملات در بورس انرژی مصوب ۱۳۹۱/۱۰/۱۷ در مواد ۵۹ و ۶۵ الی ۶۸، در خصوص انواع اعتراضات قابل طرح از سوی خواهان اشاره نموده است که بررسی آن در این مقال نمی‌گنجد. بورس کالای ایران از ادغام سازمان کارگزاران بورس فلزات تهران و سازمان کارگزاران بورس کالای کشاورزی ایران در مهرماه سال ۱۳۸۶ تشکیل گردید.^۷ متعاقب تصویب قانون بازار اوراق بهادار و تغییرات زیادی که به‌واسطه تصویب آن در شکل و ساختار بازار سرمایه در کشور ما ایجاد شد، نیاز به وضع مقررات جدید جهت تنظیم و تنسيق روابط اشخاص بیش از پیش احساس شد. گرچه بند ۶ ماده ۱ قانون بازار اوراق بهادار، تشکل خودانتظام را تشکلی می‌داند که می‌تواند در راستای تنظیم فعالیت‌های حرفه‌ای خود و انتظام بخشیدن به روابط بین اعضا، نسبت به وضع و اجرای ضوابط و استانداردهای حرفه‌ای و انضباطی اقدام نماید، اما عملاً تمامی استانداردها و ضوابطی که در قالب دستورالعمل از سوی بورس‌ها به‌عنوان اجلی مصداق تشکل خودانتظام پیشنهاد می‌شود، توسط سازمان بورس یا شورای عالی بورس تصویب می‌شود و تشکل خودانتظام صلاحیت وضع استانداردهای یادشده را در عمل دارا نیست.^۸

۶. محمد سلطانی، حقوق بازار سرمایه، چاپ چهارم (تهران: میزان، ۱۳۹۶)، ۱۶۷.

۷. جواد فلاح، محمد حقانی‌نسب و حامد سلطانی نژاد، راهنمای جامع ابزارهای معاملاتی بورس کالای ایران (تهران: راه افتخار، ۱۳۹۶)، ۱۳.

۸. امیرحسین رضافر، «تعامل میان خودانتظامی و مقررگذاری در بازار سرمایه جمهوری اسلامی ایران» (پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران، ۱۴۰۳)، ۲۸.

۱-۲- پیشینه طرح اعتراض در بورس کالا

پیش از شکل‌گیری بورس کالای ایران رسیدگی به اعتراضات به شیوه حاضر وجود نداشته است. با تأسیس سازمان کارگزاران بورس فلزات تهران در شهریورماه سال ۱۳۸۲، چهارچوب حقوقی جهت تنظیم و تنسيق معاملات این بورس در قالب آیین‌نامه‌هایی از سوی مراجع ذی‌صلاح به تصویب رسید.^۹ آیین‌نامه اتاق پایاپای یکی از مقرراتی است که در تاریخ ۱۳۸۴/۰۳/۰۹ توسط شورای بورس فلزات تصویب گردیده و ضوابط مربوط به تسویه و پایاپای نمودن قراردادهای منعقد در بورس فلزات تهران در آن وضع شده است. وفق بند ۳ ماده ۱ آیین‌نامه یادشده، پایاپای کردن تسویه روزانه قراردادهای بین اعضای اتاق به‌صورت نقدی و اعتباری است. ماده ۷ آیین‌نامه نیز مقرر می‌داشت اتاق در مقابل کارگزار خریدار به‌عنوان فروشنده و در مقابل کارگزار فروشنده به‌عنوان خریدار عمل می‌نماید؛ بنابراین خریدار و فروشنده به‌صورت مستقیم با بورس در ارتباط نبوده و تمامی تعهدات و تکالیف مقرر در آیین‌نامه بر عهده کارگزاران قرار داده شده است. در راستای تضمین ایفای تعهدات طرفین ماده ۱۳ آیین‌نامه مقرر می‌داشت که «چنانچه هر یک از کارگزاران در مهلت مقرر نسبت به تسویه دیون ناشی از تعهدات خود اقدام ننماید، اتاق با تأمین معادل ریالی تعهدات مزبور به قیمت روز کالا از محل موجودی کارگزار یا سپرده‌های وی و در صورت عدم تکافو از محل حساب تضمین^{۱۰} تعهدات کارگزار مربوطه را به انجام رسانده و جرایم خسارت مترتبه را به حساب بدهکاری آن کارگزار منظور می‌نماید.»

خریدار ملزم است وفق مقررات ثمن قراردادی را به‌صورت تمام و کمال پرداخت نماید. در طرف مقابل نیز فروشنده مکلف است کالای مورد معامله را به تناسب قرارداد در زمان‌های مقرر قانونی به خریدار تحویل نماید. تفکیک تعهدات خریدار و فروشنده به‌موجب دستورالعمل در ماده ۱۴ آیین‌نامه مزبور، به تناسب قراردادهای^{۱۱} موجود در بورس فلزات و زمان تسویه قراردادها

۹. از جمله این مقررات می‌توان به آیین‌نامه معاملات مصوب مورخ ۱۳۸۲/۰۶/۰۳، آیین‌نامه اجرایی هیئت پذیرش مصوب مورخ ۱۳۸۲/۰۴/۰۲، آیین‌نامه نحوه رسیدگی به تقاضاهای پذیرش کالا مصوب مورخ ۱۳۸۳/۰۱/۲۴ و آیین‌نامه هیئت داورى بورس فلزات مصوب مورخ ۱۳۸۲/۰۴/۰۲ توسط شورای بورس فلزات اشاره نمود.

۱۰. بند ۱۵ ماده ۱ آیین‌نامه اتاق پایاپای: «حساب تضمین اتاق: حسابی است که از محل وجوه پرداختی اعضا به‌منظور ایفای تعهدات نکول شده آنها برابر دستورالعمل مربوطه مورد استفاده قرار می‌گیرد»

۱۱. بند ۱۲ تا ۱۴ ماده ۱ آیین‌نامه معاملات مصوب ۱۳۸۲/۰۶/۰۳ شورای بورس فلزات قراردادهای مزبور را چنین تعریف نموده است: ۱۲- «قرارداد نقدی»: قراردادی است که بهای فلز مورد معامله به‌صورت نقدی پرداخت می‌شود و تحویل به‌صورت فوری صورت می‌گیرد. ۱۳- «قرارداد نسبه»: قراردادی است که فلز به‌صورت فوری تحویل می‌شود و بهای آن در تاریخ سررسید پرداخت می‌گردد. ۱۴- «قرارداد سلف»: قراردادی است که برای

معین گردیده بود. در صورت گذشت مدت ۳ روز کاری از موعد مقرر و عدم واریز وجه معامله به حساب فروشنده در قراردادهای نقدی و سلف، کارگزار خریدار موظف می‌گردد تا روزانه مبلغی معادل ۰/۲۵ درصد ارزش معامله به نفع اناق پایاپای به حساب تضمین واریز نماید. پرداخت این مبلغ به جهت تأخیر در ایفای تعهد تسویه از سوی کارگزار خریدار بود. این خسارت تا ۱۰ روز کاری نیز محاسبه می‌گردد؛ اما پس از گذشت ۱۰ روز کاری، خرید کارگزاری کأن لم یکن تلقی می‌گردد و کارگزار خریدار ملزم می‌گردد تا کلیه جریمه‌ها، کارمزد و عوارض بورس مربوط به دو طرف (هم خریدار و هم فروشنده) را پرداخت نماید. تبصره ۲ ماده ۱۵ آیین‌نامه یادشده، تعهداتی که در ماده مزبور درج گردیده را به‌عنوان شرط ضمن عقد لازم‌الاجرا می‌دانست که محل تأمل است؛ چه آنکه مقررات یادشده از سوی نهاد صالح و درصدد تعیین چهارچوب مقرراتی جهت تحکیم نظم معاملات منعقد در بستر بازارهای بورس فلزات بوده و در هر حال بر معاملات منعقد حاکم و واجد خصیصه الزام‌آوری بود.

از سوی دیگر کارگزار فروشنده نیز مکلف بود در قرارداد نقدی، کالای موضوع قرارداد را تا پایان وقت اداری روز کاری پس از انجام معامله به طرف مقابل تحویل دهد. همچنین در قراردادهای نسبه تحویل کالا موضوع قرارداد تا ۳ روز کاری پس از انجام معامله و در قراردادهای سلف در سررسید تعیین‌شده صورت می‌پذیرفت. سررسید تحویل کالا در قرارداد سلف بر اساس ضوابطی بود که از سوی هیئت‌مدیره تعیین و ابلاغ می‌گردید. در صورت گذشت ۱۵ روز از تاریخ تعیین‌شده جهت تحویل کالا و عدم ایفای تعهد تحویل کالا از سوی کارگزار فروشنده، کارگزار فروشنده مکلف به پرداخت هیچ‌گونه جریمه‌ای نبود. این امر بدین معنی است که عملاً کارگزار فروشنده ۱۵ روز مضاف بر سررسید تعیین‌شده جهت تحویل کالا مهلت داشت و همانند قراردادهای کنونی در بورس کالا با دو تاریخ متفاوت مواجه خواهیم بود. اولین تاریخ، سررسید تحویل کالا است که توسط هیئت‌مدیره بورس تعیین می‌گردد و دومین تاریخ، مهلت تحویل کالا است که ۱۵ روز پس از تاریخ سررسید تحویل کالا بود که به‌موجب مقررات به کارگزار فروشنده جهت تحویل کالا اعطا شده بود. پس از انقضای ۱۵ روز یادشده و عدم ایفای تعهد تحویل کالای موضوع قرارداد از سوی کارگزار فروشنده، مبلغی معادل ۲/۵ درصد ارزش کالای تحویل‌نشده، از

خرید یا فروش یک فلز و تحویل در زمان مشخص در آینده و با قیمت معین منعقد می‌شود و تمام بهای آن، هنگام معامله پرداخت می‌گردد. این نوع قراردادها تا رسیدن موعد تحویل فلز، قابل معامله مجدد در بورس کالا نیستند.

سررسید تحویل (نه مهلت تحویل) و حداکثر تا ۲ ماه به صورت روزشمار به نفع اتاق پایاپای و به حساب تضمین واریز می‌گردد. در صورت انقضای مهلت یادشده و عدم تحویل کالا، کارگزار فروشنده ملزم به پرداخت ماهیانه مبلغ ۳/۷۵ درصد ارزش کالای تحویل نشده به صورت روزشمار تا زمان تحویل کالا به حساب یادشده می‌بود. این فرایند تا تحویل کالای موضوع قرارداد ادامه می‌داشت اما در مجموع مبلغی که کارگزار فروشنده به دلیل تأخیر در تحویل کالا ملزم به پرداخت آن بود، نمی‌بایست افزون بر ۱۰ درصد بهای معامله می‌بود. بند ۵ ماده ۱۶ آیین‌نامه مقرر می‌داشت «در قراردادهای نقد و نسبه تعهدات کارگزار فروشنده بر اساس ماده ۱۵، همانند تعهدات کارگزار خریدار عمل می‌شود.» استفاده از ماده ۱۶ و بند یادشده، امکان فسخ قرارداد در قراردادهای سلف بر خلاف قراردادهای نسبه و نقد ممکن نبوده که محل انتقاد بود؛ چراکه فارغ از احتمال عدم تحویل کالای موضوع قرارداد به‌طور کلی، کارگزار فروشنده می‌توانست ایفای تعهد خود را صرفاً با پرداخت ۱۰ درصد ارزش کالای تحویل نشده، به مدت دلخواه به تأخیر بیندازد.

همان‌طور که ملاحظه می‌شود در بورس فلزات، رسیدگی به اعتراضات به معنای کنونی آن وجود نداشته است؛ بدین معنی که امکان ارائه درخواست دریافت خسارت تحویل با تأخیر کالای موضوع قرارداد در مواعد تعیین شده به اتاق پایاپای، از سوی خریدار وجود نداشته است و اتاق پایاپای در مقابل هریک از طرفین به‌عنوان طرف معامله تلقی گشته و در صورت عدم ایفای تعهد طرف مقابل ضمانت اجراهای مندرج در مقررات را بر قرارداد منعقدہ اعمال می‌نمود. حتی در این مقام نیز اتاق پایاپای صرفاً در خصوص تعهد پرداخت از سوی کارگزار خریدار و تعهد تحویل کالای موضوع قرارداد از سوی کارگزار فروشنده، ضمانت اجراهای موجود را اعمال می‌نمود و آیین‌نامه اتاق پایاپای در خصوص عدم کیفیت کالای تحویلی و یا تحویل در محدوده تلورانس فاقد هرگونه مقرره بود. با تشکیل بورس کالای ایران و تصویب دستورالعمل تسویه و پایاپای معاملات بورس کالای ایران در تاریخ ۱۳۹۸/۰۸/۲۲ از سوی هیئت‌مدیره سازمان بورس و اوراق بهادار^{۱۲}، امکان طرح و رسیدگی به اعتراض در موضوعات مختلف پیش‌بینی گردید.

۱-۳- رسیدگی به اعتراض از منظر قوانین

بند «ج» ماده ۹۵ قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی

۱۲. طبق بند ۴ مصوبه مورخ ۱۳۸۹/۱۲/۱۲ هیئت‌مدیره سازمان بورس و اوراق بهادار، زمان اجرای این مصوبه به تاریخ اول اردیبهشت‌ماه سال ۱۳۹۰ موکول شد.

ایران مصوب ۱۳۷۹/۰۱/۱۷ شورای بورس را مجاز دانسته بود تا نسبت به ایجاد بورس کالا با همکاری دستگاه‌های ذی‌ربط اقدام نماید. این مهم در بند ۲ ماده ۱۵ قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران با عنوان ایجاد و گسترش بازارهای تخصصی (بورس کالا) بر شورای بورس تکلیف گردید. پس از تشکیل بورس کالا بر اساس الزامات قانونی، وفق بند «و» ماده ۹۹ قانون برنامه پنج‌ساله پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۸۹/۱۰/۱۵ مقرر گردید «کالاهایی که در بورس‌های کالایی به‌عنوان بازار متشکل، سازمان‌یافته و تحت نظارت پذیرفته شده و مورد دادوستد قرار می‌گیرد، طبق قوانین و مقررات حاکم بر آن بورس‌ها عرضه شده و مورد معامله قرار می‌گیرد. عرضه، معامله، تسویه و تحویل نهایی کالاهای مذکور مشمول قوانین و مقررات مربوط به بازارهای غیرمتشکل کالایی نیست.» ماده یادشده که هم‌اکنون در بند «ج» ماده ۳۶ قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور تکرار گردیده است، بورس کالا را به‌عنوان بازاری متشکل قلمداد نموده و مقرر می‌نماید که فرایندهای عرضه، معامله، تسویه و تحویل کالاهای نهایی مشمول قوانین و مقررات حاکم بر بورس‌ها بوده و قوانین و مقررات غیر متشکل کالایی بر آن بار نخواهد شد. بند «۶» ماده ۱ قانون بازار اوراق بهادار جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۸۴/۰۹/۰۱ تشکل خودانتظام را تشکلی دانسته است که برای حسن انجام وظایفی که به‌موجب قانون مزبور بر عهده دارد و همچنین برای تنظیم فعالیت‌های حرفه‌ای خود و انتظام بخشیدن به روابط بین اعضا، مجاز است ضوابط و استانداردهای حرفه‌ای و انضباطی را که لازم می‌داند، با رعایت قانون، وضع و اجرا نماید. در این راستا بورس کالای ایران به‌عنوان اجلی مصداق تشکل خودانتظام و در راستای تنظیم امور، اقدام به تهیه و تدوین ضوابط و مقرراتی در قالب دستورالعمل نمود. یکی از این دستورالعمل‌ها، دستورالعمل تسویه و پایاپای معاملات بورس کالای ایران است که در تاریخ ۱۳۸۹/۰۸/۲۲ توسط هیئت‌مدیره سازمان بورس و اوراق بهادار به تصویب^{۱۳} رسید.^{۱۴} دستورالعمل حاضر در مواد ۲۴ الی ۲۷، به اتاق پایاپای بورس کالای ایران صلاحیت داده است تا نسبت به رسیدگی به اعتراضات مشتریان اقدام نماید.^{۱۵}

۱۳. این دستورالعمل به‌موجب مصوبه‌های مورخ ۱۳۹۲/۰۳/۱۱ و ۱۳۹۶/۰۶/۲۹ و ۱۳۹۸/۰۳/۱۳ و ۱۳۹۸/۰۳/۲۹ هیئت‌مدیره سازمان بورس و اوراق بهادار اصلاح گردیده است.

۱۴. که در این نوشتار از آن به‌عنوان دستورالعمل تسویه یاد خواهد شد.

۱۵. امیرحسین رضافر، میلاد نقشی و محمود باقری، «چالش‌های حقوقی ناظر بر تشکیل و فعالیت اتاق پایاپای بورس کالای ایران»، حقوق خصوصی، ۲۱، ۲ (۱۴۰۳)، ۲۷۴.

۴-۱- رسیدگی به اختلافات در بورس‌های کالایی خارجی

در ادامه رسیدگی به اختلافات در بورس‌های کالایی خارجی از طریق مطالعه تطبیقی به صورت مختصر مورد بررسی قرار گرفته است.

۱-۴-۱- بورس فلزات لندن^{۱۶}

همگام با انقلاب صنعتی در اواسط قرن ۱۹، نیاز انگلستان به فلزاتی مانند مس و قلع افزایش یافت و مازاد تقاضای این کشور برای فلزات از سایر کشورها وارد می‌شد. با عنایت به اینکه حمل‌ونقل فلزات توسط کشتی‌ها و وصول به مقصد به چندین ماه نیاز داشت، بازرگانان در زمان بازرگانی برای ارسال فلزات امکان اطلاع از قیمت آنها را در زمان تحویل در انگلستان نداشتند. در این شرایط پیمان‌های آتی ظهور یافت و به تدریج مکانی شکل گرفت که در آن برای هر روز تا سه ماه آینده می‌توانستند با یکدیگر پیمان آتی منعقد نموده و ریسک قیمت را به حداقل برسانند. بدین ترتیب در سال ۱۸۷۷ به‌طور رسمی بورس فلزات لندن آغاز به کار نمود.^{۱۷}

در بورس فلزات لندن سیستم حل‌وفصل اختلافات از طریق داوری پیش‌بینی‌گردیده است. داوری مزبور یک سیستم حل اختلاف خصوصی است که برای حل‌وفصل منصفانه، تخصصی و اقتصادی اختلافات، بدون نیاز به توسل به اقدام در دادگاه‌ها طراحی شده است.^{۱۸} این سیستم که برای رسیدن به یک حکم نهایی قابل اجرا طراحی شده است، با میانجیگری یا سازش متفاوت است. طرفین توافق کرده‌اند که تصمیم مستقلی در مورد اختلاف آنها توسط نهادی متشکل از داوران منتخب از هیئت بورس فلزات لندن گرفته شود. معمولاً هر طرف یک داور تعیین می‌کند و در صورت لزوم، داور سوم نیز منصوب می‌شود.^{۱۹} داوری مزبور اجباری نبوده و در صورت درج شرط داوری در توافق طرفین، اختلافات به آن ارجاع می‌گردد.^{۲۰} خدمات داوری بورس فلزات لندن به‌طور کلی به‌عنوان بهترین خدمات موجود برای صنعت فلزات شناخته می‌شود؛ به‌گونه‌ای که افزون بر معاملات فیزیکی و معاملات منعقد در این بستر، اختلافات حاصله از

16. London Metal Exchange

۱۷. محسن صادقی و میلاذ نقشی، رژیم حقوقی حاکم بر معاملات گواهی سپرده کالایی در بورس‌های کالایی (تهران: پژوهشکده حقوق شهر دانش، ۱۴۰۴)، ۷۴.

18. Rodrigo Zepeda, "London Metal Exchange (LME) sued by Elliott Management - A commentary", 2022, 1-22.

19. LME Rulebook

20. Ibtisam a.k.a Ilyana Ilias, et al., "A Comparative Assessment of Alternative Dispute Resolution for Financial Consumer Protection in Malaysia and Indonesia", *Environment-Behaviour Proceedings Journal*, 8, 13(2023), 25.

تجارت در خارج از این بورس نیز گهگاه به این مرجع ارجاع می‌گردد.^{۲۱} ضوابط و مقررات داوری در چهارچوب قوانین مادر تدوین شده‌اند و احکام صادره توسط دیوان عالی قابل اجرا هستند. آنها همچنین در تقریباً تمام کشورهای خارجی تحت کنوانسیون نیویورک ۱۹۵۸ برای شناسایی و اجرای احکام داوری خارجی قابل اجرا هستند.^{۲۲}

۱-۴-۲- بورس کالای شیکاگو^{۲۳}

بورس کالای شیکاگو به‌عنوان یکی از قدیمی‌ترین و بزرگ‌ترین بازارهای مشتقه مالی جهان، نقش محوری در نظام مالی جهانی ایفا می‌کند. این بورس که در سال ۱۸۹۸ تأسیس شده است^{۲۴}، امروزه به همراه بورس‌های تابعه خود به‌عنوان بزرگ‌ترین بازار معاملات آتی و اختیار معامله در سطح جهان شناخته می‌شود. اکثر بورس‌های کالایی با آنکه در ابتدا و در بدو تأسیس، معاملات خود را مبتنی بر نقل و انتقال فیزیکی کالا بنا نهاده بودند، لکن به‌مرور زمان و با روی آوردن به قراردادهای آتی و اختیار معامله از نقل و انتقال فیزیکی فاصله گرفتند. حل‌وفصل اختلافات در بورس کالای شیکاگو تابع مقررات داخلی^{۲۵} این بورس بوده که تحت نظارت کمیسیون معاملات آتی کالاهای ایالات متحده^{۲۶} فعالیت می‌کند. مقررات داخلی از سوی هیئت‌مدیره بورس مزبور تدوین شده و رسیدگی به اختلافات از مجرای سازش و داوری اجباری در آن پیش‌بینی گردیده است.^{۲۷}

۲- مسائل شکلی

پیش از ورود به مباحث شکلی (آیین رسیدگی) در خصوص اعتراضات موضوع دستورالعمل تسویه و پایاپای، توجه به این نکته ضروری است که طرح اعتراض نزد اتاق پایاپای، فاقد هرگونه هزینه رسیدگی است. بر خلاف طرح اعتراض در کانون‌های سازش یا هیئت داوری که هزینه دادرسی

۲۱. بر اساس آخرین مراجعه به سایت در تاریخ ۱۴۰۴/۰۲/۱۶

www.lme.com

22. Wilfred Dewhirst, "The London Metal Exchange", Arbitration: The International Journal of Arbitration, Mediation and Dispute Management, 51, 1(1985), 221.

23. Chicago Mercantile Exchange

۲۴. بر اساس آخرین مراجعه به سایت در تاریخ ۱۴۰۴/۰۲/۱۵

www.cmegroup.com

25. CME Rulebook

26. Commodity Futures Trading Commission

27. Christopher S. Alexander, "The Chicago Mercantile Exchange: Redefining corporate governance", Allied Academies International Conference. International Academy for Case Studies. Proceedings, 13, 1(2006), 2.

از معترض اخذ می‌گردد، در اعتراضات مطروحه نزد اتاق پایاپای هیچ هزینه‌ای از خریدار دریافت نشده که خود می‌تواند یکی از دلایل افزایش تعداد اعتراضات باشد.

۲-۱- تعیین خواهان و خوانده

گرچه در دستورالعمل تسویه، امکان طرح اعتراض پیش‌بینی گردیده است، لکن آیین دادرسی‌ای برای آن تدوین نگردیده و در بسیاری از موارد تشریفات رسیدگی، نتایج عرف‌های خاصی است که در طول رسیدگی ایجاد گردیده است. با وجود این، با نظر به مقررات تدوین‌شده می‌توان برخی از این تشریفات را استخراج نمود. مستفاد از مواد ۲۳ تا ۲۷ دستورالعمل تسویه، در اعتراضات مطروحه، صرفاً خریدار می‌تواند به‌عنوان خواهان یا معترض، اعتراض خود را به اتاق پایاپای ارائه نماید. در راستای طرح اعتراض و با امعان نظر به دستورالعمل تسویه، شخص خریدار بایستی اعتراض خود را در قالب فرمت‌های تعیین‌شده، از طریق کارگزار به اتاق پایاپای بورس ارائه نماید. با عنایت به کارگزار محور بودن فعالیت‌های انجام‌شده در بورس، در صورتی که شخص خریدار شخصاً اقدام به ارائه فرم اعتراض به اتاق پایاپای بورس کالا نماید، درخواست وی قابلیت رسیدگی نداشته و به همین دلیل از سوی اتاق پایاپای مورد پذیرش قرار نمی‌گیرد. خریدار به‌صورت جداگانه تعریف نشده است؛ اما طبق تعریف ارائه‌شده از مشتری در بند چهار ماده ۱ ضوابط اجرایی شناسایی و پذیرش مشتریان در شرکت بورس کالای ایران مصوب ۱۳۹۱/۰۵/۲۳ هیئت‌مدیره شرکت بورس کالای ایران بدین شرح که مشتری شخصی است که متقاضی خرید یا فروش کالا یا اوراق بهادار مبتنی بر کالا در بورس باشد، خریدار مشمول عنوان مشتری بوده و وفق بند چهار ماده چهار ضوابط یادشده، کلیه معامله‌گران کالا و اوراق بهادار مبتنی بر کالا بایستی کد معاملاتی عام^{۲۸} دریافت نمایند. آنچه مورد اعتراض خریدار قرار می‌گیرد عدم ایفای تعهدات از سوی فروشنده است؛ به بیان دیگر فروشنده مکلف است تا کالای موضوع قرارداد را به لحاظ کیفی و کمی وفق شرایط مندرج در اطلاعیه عرضه و شرایط قراردادی به خریدار تحویل نماید. در صورت عدم ایفای تعهد، دستورالعمل به خریدار حق داده است تا از طریق ارائه فرم اعتراض خواسته خود را مطرح نموده و وفق شرایط مندرج در قرارداد درصد احقاق حقوق قانونی و قراردادی خود برآید. در سوی مقابل آنچه از خریدار انتظار می‌رود آن است که در موارد

۲۸. کد معاملاتی عام: کد معاملاتی است که جهت خرید و فروش کالا یا گروه کالایی خاص ایجاد نشده و دارنده آن مجاز است به شرط فقدان محدودیتی اعلامی جهت خرید کالا یا گروه کالایی خاص در بورس اقدام به خرید کلیه کالاهای پذیرفته‌شده در بورس نماید.

مقرر در دستورالعمل نسبت به تسویه ثمن قرارداد اقدام نماید. در صورت تأخیر در ایفای تعهد یا عدم انجام تعهد تسویه از سوی خریدار در مواعد مندرج در ماده ۱۴ دستورالعمل تسویه، ضمانت اجراهای مقرر در مواد ۱۵ و ۱۶ دستورالعمل تسویه بر آن بار می‌گردد. احراز تأخیر در تسویه یا عدم تسویه از سوی خریدار و اعمال ضمانت اجرای متناسب با آن، پرداخت جریمه تأخیر در تسویه معادل ۰/۲۵ درصد ارزش معامله به ازای هر روز کاری و پرداخت خسارت انفساخ معادل ۵ درصد ارزش معامله به همراه سایر هزینه‌های مصوب شامل دو سر کارمزد بورس، کارمزد کارگزار فروشنده، دو سر کارمزد تسویه و دو سر حق نظارت سازمان، علی‌الرأس از سوی اتاق پایاپای بورس صورت پذیرفته و نیازی به ارائه درخواست از سوی فروشنده ندارد.

این موضوع محل نقد است؛ چراکه می‌توان فروضی را تصور نمود که فروشنده نیز بتواند به‌عنوان معترض و در راستای احقاق حق خود درخواست خود را به اتاق پایاپای بورس ارائه نماید. برای مثال، در اکثر قراردادهای منعقد در بازار فیزیکی بورس کالای ایران، تحویل کالا درب کارخانه است. در این صورت خریدار ملزم است وفق شرایط قراردادی و در تاریخ‌های مندرج در قرارداد، نسبت به دریافت کالای خود از انبار یا کارخانه فروشنده اقدام نماید. در صورتی که خریدار تعهد مزبور را ایفا ننماید، بایستی تمهیدی برای عرضه‌کننده فراهم آید تا از طریق ارائه درخواست، امکان الزام خریدار به ایفای تعهد مبنی بر تحویل گرفتن کالای موضوع قرارداد را به اتاق پایاپای ارائه نماید. دریافت هزینه انبارداری از سوی فروشنده در صورت عدم تحویل کالا از سوی خریدار در مواعد مقرر نیز مصداق دیگری از این موضوع است؛ بنابراین طبق فرمت کنونی، طرح اعتراض در قالب فرمت‌های تعیین‌شده صرفاً از سوی خریدار قابلیت طرح دارد و شایسته است از طریق اعمال اصلاحات در دستورالعمل حاضر این امکان برای عرضه‌کننده نیز فراهم گردد.

۲-۲- انواع اعتراض

اعتراضاتی که در دستورالعمل تسویه پیش‌بینی گردیده، شامل ۵ اعتراض با عناوین، درخواست تسویه تلورانس منفی مجاز، درخواست دریافت خسارت تحویل با تأخیر، درخواست اعمال فسخ و دریافت خسارات متعلقه، درخواست رسیدگی به کیفیت کالای موضوع قرارداد و درخواست رسیدگی به کمیت کالای موضوع قرارداد است. حال در ادامه به بررسی هر یک از انواع اعتراض به‌صورت جداگانه خواهیم پرداخت.^{۲۹}

۲۹. در رویه رسیدگی به اعتراضات، موضوع فرم‌های ارسالی به‌شرح ذیل است؛ ۱- فرم درخواست خسارت عدم

۲-۱-۲-۲- درخواست تسویه تلورانس منفی مجاز

وفق قانون مدنی در صورتی که مبیع از حیث مقدار، معین باشد و در موعد تسلیم کمتر از میزان مندرج در قرارداد باشد، خریدار محق است که یا قرارداد را فسخ نموده و یا قیمت موجود را با تأدیه حصه‌ای از ثمن به نسبت موجود بپذیرد؛ اما در صورتی که میزان مبیع تحویلی مازاد بر میزان مندرج در قرارداد باشد، مقدار کالای مازاد متعلق به خریدار است و بایستی به او تحویل گردد.^{۳۰} اما ضوابط حاکم بر معاملات منعقد در بازار فیزیکی شرکت بورس کالای ایران، احکامی متفاوت از مقررات قانون مدنی وضع نموده است. در ماده ۲۳ دستورالعمل تسویه مقرر گردیده است که فروشنده بایستی کالا را در محدوده تلورانس تحویل مجاز تحویل دهد. وفق بند ۱۰ ماده ۱ دستورالعمل تسویه، تلورانس تحویل عبارت است از «میزان مجاز تفاوت وزن کالای تحویلی نسبت به کالای معامله شده که توسط هیئت پذیرش بورس تعیین و در قالب امیدنامه منتشر می‌گردد». هیئت پذیرش، هیئتی است که به شرح ماده ۲ دستورالعمل پذیرش کالا و اوراق بهادار مبتنی بر کالا در بورس کالای ایران مصوب ۱۳۸۸/۰۹/۱۰ هیئت‌مدیره سازمان بورس و اوراق بهادار، تشکیل می‌گردد^{۳۱} و وظایف مندرج در دستورالعمل یادشده را ایفا می‌نماید. این مقدار هم‌اکنون در شرکت بورس کالای ایران، $\pm 5\%$ درصد آخرین محموله قابل تحویل تعیین

تحویل کالا در موعد مقرر (شامل خسارت تأخیر و فسخ توأمان)؛ ۲- فرم درخواست رسیدگی به کیفیت یا کمیت کالا؛ ۳- فرم درخواست تسویه تلورانس منفی مجاز.

۳۰. ناصر کاتوزیان، قانون مدنی در نظم حقوقی کنونی، چاپ شانزدهم (تهران: میزان، ۱۳۸۶)، ۳۰۴.

۳۱. ماده ۲: هیئت پذیرش دارای پنج عضو و یک دبیر به شرح زیر است: بند یک: رئیس هیئت‌مدیره سازمان یا یکی از اعضای هیئت‌مدیره سازمان به نمایندگی از رئیس هیئت‌مدیره سازمان؛ بند دو: رئیس هیئت‌مدیره بورس یا یکی از اعضای هیئت‌مدیره بورس به نمایندگی از رئیس هیئت‌مدیره بورس؛ بند سه: یک نفر خبره مالی آشنا به صنعت، به پیشنهاد هیئت‌مدیره کانون کارگزاران بورس و اوراق بهادار و تأیید هیئت‌مدیره سازمان؛ بند چهار: یک نفر خبره مالی آشنا به صنعت، به انتخاب هیئت‌مدیره سازمان؛ بند پنج: یک نفر خبره مالی آشنا به صنعت، به انتخاب هیئت‌مدیره بورس؛ مدیرعامل بورس، به‌عنوان دبیر هیئت پذیرش و بدون حق رأی یا یکی از مدیران بورس به نمایندگی وی. تبصره یک: رئیس هیئت‌مدیره سازمان، رئیس هیئت پذیرش خواهد بود. تبصره دو: مدت عضویت اشخاص بندهای ۳ تا ۵ این ماده یک دوره دوساله است. انتخاب این اشخاص تا حداکثر ۳ دوره متوالی بلامانع است. تبصره سه: اشخاص موضوع بندهای ۴ و ۵ این ماده، پیش از پایان دوره تصدی به تشخیص مقام انتخاب‌کننده و شخص موضوع بند ۳ این ماده پیش از پایان دوره تصدی، بنا به تشخیص مقام پیشنهادکننده یا سازمان، با رعایت تشریفات مقرر در بند ۳ این ماده قابل تغییر خواهند بود. تبصره چهار: هیئت پذیرش می‌تواند در صورت لزوم از سایر کارشناسان و مدیران متقاضی برای حضور در جلسات دعوت کند. این اشخاص حق رأی نخواهند داشت.

گردیده است.

در صورتی که فروشنده، کالای موضوع قرارداد را در محدوده تلورانس مثبت تحویل دهد، یعنی تا مقدار ۵ درصد آخرین محموله قابل تحویل مازاد بر مقدار تعیین شده در قرارداد، موظف است قبل از تحویل آخرین محموله، نسبت به اخذ ارزش ریالی مقدار مازاد از خریدار اقدام ورزد. در صورتی که فروشنده علی‌رغم تحویل کالای موضوع قرارداد با تلورانس مثبت نسبت به اخذ ارزش ریالی مقدار مازاد اقدام ننماید، وفق تصریح تبصره ۱ ماده ۲۳ دستورالعمل تسویه و پایاپای، مسئولیت آن بر عهده فروشنده بوده و بورس، شرکت‌های کارگزاری و اتاق پایاپای در خصوص مقدار مازاد تحویلی هیچ‌گونه مسئولیتی نخواهند داشت. بدیهی است عدم مسئولیت بورس، کارگزاری و اتاق پایاپای، به منزله از بین رفتن حق فروشنده در راستای مطالبه ارزش ریالی مقدار مازاد تحویلی نخواهد بود و با عنایت به آنکه اختلاف حاصله ناشی از اختلافات حرفه‌ای بازار سرمایه است، فروشنده خواهد توانست مراتب اعتراض را در کمیته‌های سازش و متعاقباً هیئت داورى پیگیری نماید.

در صورتی که فروشنده، کالای موضوع قرارداد را در محدوده تلورانس منفی مجاز تحویل دهد، مکلف است تا حداکثر ظرف یک ماه پس از تاریخ تحویل آخرین محموله، نسبت به تسویه ارزش ریالی مقدار کالای تحویل نشده اقدام نماید. در غیر این صورت خریدار می‌تواند ظرف مهلت ۲ ماه پس از تاریخ تحویل آخرین محموله، نسبت به ارائه درخواست دریافت ارزش ریالی مقدار کالای تحویل نشده از طریق کارگزار خود به اتاق پایاپای اقدام نماید.

ابهام حاصله، تشکیک در مفهوم «آخرین محموله قابل تحویل» است. تشریح یک مصداق در فهم مطلب بسیار یاریگر خواهد بود. فرض کنید شخصی اقدام به خرید مقدار ۱۲۰ تن تیر آهن نموده است. شخص فروشنده کالای مورد معامله را آماده تحویل نموده و خریدار با معرفی متصدی حمل درصدد تحویل گرفتن کالا برمی‌آید. متصدی حمل با ارسال چندین کامیون، آمادگی خود را برای تحویل کالای موضوع قرارداد اعلام می‌نماید. فرض کنید کالای موضوع قرارداد در ۶ کامیون هر یک به اندازه ۲۰ تن حمل می‌گردد. در صورتی که تاریخ‌های ارسالی هر یک از این ۲۰ تن متفاوت باشد، آخرین محموله قابل تحویل قابلیت احراز دارد، اما اگر در یک تاریخ تمام این ۱۲۰ تن حمل گردد، صدق عنوان آخرین محموله قابل تحویل به چه نحو خواهد بود؟ آیا ملاک محاسبه ۵ درصد، وزن مقدار کالای حمل شده توسط آخرین کامیون بوده یا وزن کل کالای موضوع قرارداد است؟ در فرایند رسیدگی، ملاک وزن مقدار کالای حمل شده توسط

آخرین کامیون است؛ اما در موارد متعددی ملاک یادشده، باعث نقض غرض می‌شود به‌ویژه در مواردی که وزن مقدار کالای تحویل‌شده در آخرین محموله بسیار کم باشد.

با عنایت به ماهیت کالا و نوع وسیله حمل، امکان کم و زیاد شدن مقدار کالای تحویلی امری محتمل بوده و در راستای استحکام قراردادی و ممانعت از بروز اختلافات مقداری از کالا به‌عنوان تلورانس تعیین می‌شود تا از طریق پرداخت ارزش ریالی آن، کسری کالای تحویلی جبران شود؛ بنابراین به نظر می‌رسد، نه‌تنها بایستی تلورانس مجاز، نسبت به مقدار کل کالای موضوع قرارداد تعیین شود و نه آخرین محموله قابل تحویل، بلکه بایستی در تعیین آن، ماهیت کالا، نوع بسته‌بندی، مقدار کالا و نوع وسیله حمل مطرح نظر قرار گیرد.

۲-۲-۲-۲ درخواست دریافت خسارت تحویل با تأخیر^{۳۲}

همان‌طور که پیش‌تر بیان گردید، تعهد عرضه‌کننده تحویل کالا مطابق شرایط قرارداد است. تحویل کالای موضوع قرارداد به تناسب نوع قرارداد بایستی در زمان‌های مقرری صورت پذیرد و تخطی از ایفای تعهد در زمان مقرری، عواقبی چون تعلق خسارت تأخیر در تحویل کالا یا حتی فسخ را در برخواهد داشت. ماده ۱۹۳^{۳۳} دستورالعمل تسویه به تناسب هر قرارداد حداکثر زمان تحویل را مشخص نموده است. شایان ذکر است در قراردادهای منعقدۀ با دو تاریخ مواجه خواهیم بود. اولین تاریخ با عنوان «سررسید تحویل» از آن یاد می‌شود، همان تاریخی است که وفق شرایط اعلامی از سوی عرضه‌کننده و پس از تأیید بورس در اطلاعیه عرضه منتشر می‌شود. تاریخ دوم که از آن به‌عنوان «مهلت تحویل» یاد می‌شود، همان حداکثر مدت تحویلی است که در ماده ۱۹ دستورالعمل تسویه مقرر شده است تا از زمان سررسید تحویل تا مهلت تحویل، شخص عرضه‌کننده توانایی و امکان مدیریت تحویل را داشته باشد؛ بنابراین عرضه‌کننده حداکثر بایستی

۳۲. برای مشاهده نمونه آرای صادره با این موضوع نک: محمدرضا صابر و غلامعلی میرزایی منفرد، اختلافات بورسی در پرتو آرای هیئت داور، چاپ دوم (تهران: دادگستر، ۱۳۹۹)، ۱۶۱؛ جعفر جمالی و محمد صادقی، رویه هیئت داور، بورس و اوراق بهادار (تهران: بورس، ۱۳۹۶)، ۳۷.

۳۳. ماده نوزده: تحویل کالای موضوع قراردادهای نقد، نسیه و سلف طبق زمان تحویل اعلام‌شده در اطلاعیه عرضه توسط کارگزار فروشنده انجام می‌گیرد. حداکثر زمان تحویل به شرح ذیل است: بند یک: در قراردادهای نقدی و نسیه، حداکثر تا سه روز کاری پس از مهلت تسویه، در صورتی که انجام امور تسویه با تأخیر صورت پذیرد، به میزان روزهای تأخیر به این مهلت اضافه می‌شود. بند دو: در قراردادهای سلف با سررسید کمتر از ۳۰ روز، حداکثر تا ۵ روز تقویمی پس از سررسید تحویل. بند سه: در قراردادهای سلف با سررسید ۳۰ روز و بیشتر، حداکثر تا ۱۵ روز تقویمی پس از سررسید تحویل.

در مواعد مشخص شده در اطلاعیه عرضه و ماده ۱۹، کالای موضوع قرارداد را تحویل نماید؛ در غیر این صورت خریدار می‌تواند درخواست خود را طبق فرمت مصوب، به اتاق پایاپای ارائه نماید. گرچه در ماده ۲۴ دستورالعمل تسویه مقرر گردیده است که فرمت درخواست توسط شرکت سپرده‌گذاری مرکزی اوراق بهادار و تسویه وجوه تهیه می‌شود، با وجود این فرمت‌های یادشده توسط شرکت بورس کالای ایران تدوین شده و به تصویب اعضای هیئت‌مدیره همین بورس رسیده است.

۲-۲-۳- درخواست اعمال فسخ و دریافت خسارات متعلقه

مضاف بر امکان ارائه درخواست دریافت خسارت تأخیر در تحویل، این امکان به خریدار نیز اعطا شده است که در صورت عدم تحویل کالای موضوع قرارداد تا مهلت تحویل، درخواست فسخ قرارداد را وفق ماده ۲۴ دستورالعمل تسویه به اتاق پایاپای ارائه نماید.^{۳۴} در صورت ارائه درخواست در مواعد مقرر و احراز عدم تحویل کالا از سوی اتاق پایاپای، قرارداد منعقد فسخ شده و عرضه‌کننده مضاف بر اصل مبلغ مقادیر تحویل نشده قرارداد، مکلف به پرداخت خسارت فسخ و سایر هزینه‌های مصوب خواهد بود. درخواست فسخ قرارداد از سوی خریدار می‌تواند در خصوص کل قرارداد یا بخشی از آن صورت پذیرد. با عنایت به تجزیه‌پذیر بودن قرارداد، شخص خریدار می‌تواند در خصوص مقدار خاصی از کالای موضوع قرارداد نیز درخواست فسخ نماید.

۲-۲-۴- درخواست رسیدگی به کیفیت کالای موضوع قرارداد

کالاهایی که در بازار فیزیکی مورد معامله واقع می‌شوند، بایستی در ابتدا توسط بورس مورد پذیرش واقع شوند. در فرایند پذیرش، کالاها از نظر کیفی نیز بررسی شده و بایستی دارای ویژگی‌های مطلوب باشند. برخی از این ویژگی‌ها در قالب استاندارد تدوین گردیده که بعضاً در عرصه بین‌المللی نیز واحد و متحدالشکل هستند. در کشور ما تعیین، تدوین، به‌روزرسانی و نشر استانداردهای ملی در حیطه اختیارات سازمان ملی استاندارد است. در تبصره ماده ۸ دستورالعمل پذیرش کالا و اوراق بهادار مبتنی بر کالا در بورس کالای ایران تصریح گردیده که «در خصوص کالاهایی که مشمول استاندارد اجباری نمی‌باشند، متقاضیان باید گواهی کنترل کیفیت از آزمایشگاه‌های مورد تأیید مؤسسه استاندارد و تحقیقات صنعتی ارائه نمایند. در مواردی که ارائه این گواهی از سوی مؤسسه استاندارد و تحقیقات صنعتی^{۳۵} ممکن نباشد، ارائه گواهی آزمایشگاه

۳۴. سید مرتضی شهیدی، قواعد حقوقی حاکم بر معاملات در بورس‌های کالایی (تهران: میزان، ۱۳۹۵)، ۲۲۴.

۳۵. طبق تصویب‌نامه یکصد و پنجاه و دومین جلسه شورای عالی اداری در تاریخ ۱۳۹۰/۰۷/۲۴ مؤسسه استاندارد

مورد تأیید بورس الزامی است»؛ بنابراین یکی از مهم‌ترین شروط پذیرش کالای عرضه‌کننده در بورس، ارائه مستندات دال بر کیفیت مطلوب و مطابق استانداردهای موجود است. مضاف بر آن بند ۱ ماده ۱۰ و تبصره ۲ ماده ۱۳ دستورالعمل معاملات کالا و اوراق بهادار مبتنی بر کالا در بورس کالای ایران بر انتشار مشخصات کالای قابل عرضه و درج استاندارد کالا در امیدنامه تأکید می‌نماید. موارد یادشده در مراحل قبل از معامله صورت گرفته و جهت حصول اطمینان از عرضه کالای دارای مطلوبیت استاندارد است؛ اما به هر جهت ممکن است پس از معامله و در زمان تحویل مشخصات کالای تحویل شده با کالای عرضه‌شده و مشخصات مندرج در اطلاعیه عرضه مغایرت داشته باشد. در همین راستا ماده ۲۷ دستورالعمل تسویه به خریدار این حق را اعطا نموده است که در صورت مغایرت کیفی، نسبت به طرح اعتراض کتبی خود نزد اتاق پایاپای اقدام نماید.

۲-۲-۵- درخواست رسیدگی به کمیت کالای موضوع قرارداد

همان‌طور که سابقاً ملاحظه گردید، موضوع تمام اعتراض‌های بررسی‌شده به‌استثنای کیفیت ناظر بر مقدار کالای مورد معامله بوده است. اعتراضات مربوط به تلورانس، تحویل با تأخیر و فسخ هرکدام از جنبه‌های گوناگون مقدار کالای موضوع قرارداد را مطالبه می‌نماید. حال سؤال آن است که موضوع اعتراض کمی مندرج در ماده ۲۷ دستورالعمل تسویه چیست؟ در مقررات و ضوابط موجود هیچ پاسخی به سؤال مزبور داده نشده است و در خصوص ماهیت و موضوع آن ابهام وجود دارد؛ اما تفسیری که در رویه از اعتراض کمی صورت گرفته است، نقصان کمی ناشی از کیفیت است. بدین شرح که مقدار کالایی که به خریدار تحویل داده شده است کمتر از مقدار کالای موضوع قرارداد بوده و نقصان یادشده نه به دلیل عدم تحویل مقدار کالا به‌صورت کامل از سوی عرضه‌کننده، بلکه ناشی از کیفیت کالای تحویل داده شده است. به‌عنوان مثال صورتی را فرض نمایید که فروشنده، ضایعات فلزی را در بورس عرضه کرده و خریدار نسبت به خرید آن اقدام نماید. در صورتی که وزن مقدار کالای تحویلی در زمان تحویل به علت وجود رطوبت برابر با همان مقدار تعهدشده در قرارداد بوده اما پس از گذشت زمان و رفع رطوبت، مقدار کالای یادشده از مقدار تعهد شده در قرارداد کاهش یابد، خریدار محق خواهد بود تا نسبت به طرح اعتراض کمی نزد اتاق پایاپای اقدام ورزد. گرچه تصریحی در خصوص کمیت ناشی از کیفیت در

دستورالعمل وجود ندارد، اما رویه کنونی در رسیدگی به اعتراض این‌گونه بوده و عملاً به دلیل ابهام در ماهیت اعتراض یادشده، تعداد اعتراض‌ها با عنوان اعتراض کمی، بسیار نادر و به مصادیق معدودی محدود می‌گردد.

۲-۳- تعیین مرجع صالح به رسیدگی

وفق مواد ۲۳ تا ۲۷ دستورالعمل تسویه، خریداران بایستی اعتراض خود را نزد اتاق پایاپای مطرح نمایند. بند ۱ ماده ۱ دستورالعمل تسویه اتاق پایاپای را واحد سازمانی از شرکت تلقی نموده است که مکلف و متعهد به تسویه و پایاپای نمودن قراردادهای معامله‌شده در بورس است. بند ۱۹ ماده یادشده که در تاریخ ۱۳/۰۳/۱۳۹۸ به تصویب رسیده است، مقرر می‌نماید منظور از شرکت یادشده در بند ۱، شرکت سپرده‌گذاری مرکزی اوراق بهادار و تسویه وجوه بوده که وظیفه تسویه و پایاپای معاملات صورت‌پذیرفته در بورس کالای ایران را بر عهده دارد. فارغ از وجود اختلاف بین شرکت سپرده‌گذاری مرکزی و بورس کالا در خصوص مرجع و مرکز تسویه معاملات منعقد در بازار فیزیکی بورس کالا که تفصیل آن در مقال حاضر نمی‌گنجد^{۳۶}، بند اخیرالذکر در راستای حل اختلاف موجود از سوی سازمان مورد تصویب قرار گرفت. اما آنچه در عمل قابل ملاحظه است، اتاق پایاپای نه به‌عنوان واحدی از شرکت سپرده‌گذاری مرکزی بلکه به‌عنوان واحدی از شرکت بورس کالای ایران و به‌صورت کاملاً مستقل از شرکت سپرده‌گذاری مرکزی به تسویه و پایاپای نمودن قراردادهای منعقد در بورس کالای ایران اقدام می‌نماید.

فارغ از آن، تصمیماتی که از سوی بورس کالا در راستای رسیدگی به اعتراض و حل و فصل آن صادر می‌شود، نه از سوی اتاق پایاپای بلکه از سوی کمیته‌ای به نام کمیته رسیدگی به اعتراضات مشتریان صادر و به طرفین منعکس می‌گردد و اتاق پایاپای صرفاً نسبت به دریافت اعتراض‌های مطروحه و ارسال آن به کمیته اقدام می‌نماید. کمیته مزبور که تا تاریخ نگاشتن مقاله حاضر متشکل از معاونت عملیات و نظارت بر بازار، مدیریت امور تسویه و پایاپای و مدیریت امور حقوقی و قراردادها بوده از سوی هیئت‌مدیره شرکت بورس کالای ایران، جهت رسیدگی به اعتراضات تعیین گردیده است. شایان ذکر است رسیدگی به اعتراض از سوی کارشناسان حقوقی و با در نظر گرفتن ابعاد حقوقی موضوع صورت پذیرفته و پس از تأیید اعضای یادشده به کارگزاران ابلاغ می‌گردد.

۳۶. برای اطلاعات بیشتر نک: میلاد نقشی، «رژیم حقوقی حاکم بر معاملات گواهی سپرده کالایی در بورس‌های کالایی» (پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران، ۱۴۰۲)

۲-۴- آیین رسیدگی

در این بخش تلاش بر آن است تا ضمن بیان مهلت طرح اعتراض برای انواع اعتراضات یادشده، تشریفات ارائه درخواست و نحوه رسیدگی به هر یک از اعتراضات مطروحه مورد بررسی قرار گیرد.

۲-۴-۱- مواعد

مواعد یا مهلت‌ها^{۳۷} زمانی است که در طول آن باید اقدامی صورت گیرد.^{۳۸} منظور از مواعد در این بخش، مواعد قانونی است که در دستورالعمل تسویه برای طرح اعتراض مقرر گردیده است. با توجه به اینکه در خصوص مواعد مورد اشاره در ادامه، روز اقدام و ابلاغ موضوعیت ندارد، مفاد ماده ۴۴۵^{۳۹} قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب (در امور مدنی) بر این مواعد حاکم نخواهد بود؛ اما در رویه رسیدگی به اعتراضات مفاد ماده ۴۴۴^{۴۰} قانون یادشده حاکم بوده و چنانچه آخرین روز مواعد ذیل، مصادف با روز تعطیل بوده یا به جهت آماده نبودن اتاق پایاپای امکان اقدامی نباشد، روز آخر مواعد، روز بعد از تعطیل یا رفع مانع خواهد بود.

۲-۴-۲- درخواست تسویه تلورانس منفی مجاز

وفق تبصره ۲ ماده ۲۳ دستورالعمل تسویه و پایاپای، خریدار ۲ ماه پس از تحویل آخرین محموله امکان ارائه درخواست جهت تسویه ارزش ریالی مقدار کالای تحویل نشده در محدوده تلورانس منفی مجاز را خواهد داشت؛ اما نگارش ماده به گونه‌ای است که منجر به کژتابی می‌گردد، چراکه در ابتدا مقرر گردیده شخص فروشنده مکلف است ظرف ۱ ماه پس از تاریخ تحویل آخرین محموله نسبت به تسویه حساب با خریدار اقدام نماید. نوع نگارش متن ماده مفید آن است که در ابتدا مهلت یک‌ماهه به فروشنده اعطا می‌گردد تا نسبت به تسویه ارزش ریالی مقدار کالای تحویل نشده اقدام نماید، در غیر این صورت خریدار محق خواهد بود تا درخواست خود را جهت تسویه ارزش ریالی مقدار کالای تحویل نشده از مجرای اتاق پایاپای پیگیری نماید. منطقیاً مبدأ

37. Les delais

۳۸. عباس زراعت، محشای قانون آیین دادرسی مدنی، ویراست دوم (تهران: ققنوس، ۱۳۸۶)، ۹۰۱.
۳۹. موعدی که ابتدای آن تاریخ ابلاغ یا اعلام ذکر شده است، روز ابلاغ و اعلام و همچنین روز اقدام جزء مدت محسوب نمی‌شود.

۴۰. چنانچه روز آخر مواعد، مصادف با روز تعطیل ادارات باشد و یا به جهت آماده نبودن دستگاه قضایی مربوط امکان اقدامی نباشد، آن روز به حساب نمی‌آید و روز آخر مواعد، روزی خواهد بود که ادارات بعد از تعطیل یا رفع مانع باز می‌شوند.

آغاز مهلت ارائه درخواست تلورانس منفی مجاز از اتاق پایاپای بایستی تاریخ انقضای مهلت یک‌ماهه فروشنده جهت تسویه حساب باشد، حال آنکه در دستورالعمل مقرر گردیده است که مهلت یادشده، ۲ ماه پس از تاریخ تحویل آخرین محموله خواهد بود که محل تأمل است. به نظر باید قائل بر آن بود که شخص خریدار می‌تواند درخواست خود را در ۲ ماه مهلت یادشده به اتاق پایاپای بورس ارائه نماید، اما اتاق پایاپای بایستی تا پایان مهلت یک‌ماهه ارائه‌شده به فروشنده از صدور هرگونه تصمیم خودداری نماید؛ چراکه در غیر این صورت اعطای مهلت به فروشنده فاقد وجه است. البته در صورتی که عدم اراده فروشنده مبنی بر تسویه ارزش مقدار کالای تحویل نشده مشمول محدوده تلورانس منفی، احراز گردد، صدور تصمیم در مهلت یک‌ماهه اول وجیه می‌نماید.

۲-۴-۳- درخواست دریافت خسارت تحویل با تأخیر

در صورت عدم ایفای تعهد تحویل، شخص خریدار محق خواهد بود تا در مهلت قانونی اعطاشده، نسبت به ثبت اعتراض خود در اتاق پایاپای اقدام نماید. مهلت مقرر اعطاشده ۳۰ روز است که به تناسب نوع قرارداد مبدأ آغاز آن متفاوت خواهد بود. در صورتی که قرارداد منعقد شده نقدی باشد، شخص خریدار ۳۰ روز پس از مهلت تسویه^{۴۱} فرصت خواهد داشت تا اعتراض خود را از طریق کارگزار خود به اتاق پایاپای ارائه نماید؛ لکن در صورتی که قرارداد منعقد شده سلف باشد، مهلت سی‌روزه مذکور، پس از سررسید تحویل آغاز می‌گردد.

مهلت ارائه‌شده در قراردادهای سلف محل انتقاد است؛ چراکه وفق ماده ۱۹ دستورالعمل تسویه، مهلت تحویل در قراردادهای سلف با سررسید کمتر از ۳۰ روز، حداکثر تا ۵ روز تقویمی پس از سررسید تحویل و در قراردادهای سلف با سررسید ۳۰ روز و بیشتر، حداکثر تا ۱۵ روز

۴۱. در قراردادهای منعقد شده در بازار فیزیکی بورس کالا، با دو تاریخ برای تسویه مواجه هستیم؛ مهلت تسویه و تاریخ تسویه. گرچه ماده ۱۳ مکرر دستورالعمل تسویه و پایاپای، مهلت تسویه را ۳ روز کاری (نه تقویمی) بعد از انجام معامله می‌داند، لکن در ماده ۱۵ عملاً مهلت یادشده به ۶ روز کاری افزایش داده شده است، با این تفاوت که اگر خریدار ۳ روز کاری پس از انجام معامله اقدام به تسویه نماید، مشمول هیچ‌گونه جریمه‌ای نخواهد شد؛ اما در صورت عدم تسویه در ۳ روز کاری تا ۳ روز بعد فرصت خواهد داشت با پرداخت جریمه‌ای معادل ۰٫۲۵ درصد ارزش معامله، نسبت به تسویه ثمن قرارداد اقدام نماید؛ بنابراین تاریخ تسویه روزی است که خریدار عمل تسویه را انجام داده و متعاقب آن اعلامیه تسویه وجوه از سوی اتاق پایاپای صادر می‌گردد و لزوماً بایستی در بازه زمانی ۶ روز کاری مهلت تسویه (۳ روز با جریمه و ۳ روز بدون جریمه) انجام پذیرد؛ در غیر این صورت وفق ماده ۱۶ دستورالعمل تسویه، قرارداد منعقد شده منفسخ می‌گردد.

تقویمی پس از سررسید تحویل تعیین شده است. خریدار به امید آنکه کالا در مهلت تحویل به او تحویل داده خواهد شد، از ارائه فرم اعتراض خودداری خواهد نمود و در این صورت عملاً ۱۵ روز مهلت خواهد داشت تا فرم اعتراض خود را به اتاق پایاپای ارائه نماید. بررسی رویه عملی در اعتراضات نیز مؤید این امر است؛ بنابراین در راستای حمایت از حقوق خریدار جهت حق طرح اعتراض شایسته است مبدأ شروع مهلت اعتراض در قراردادهای سلف پس از پایان مهلت تحویل (و نه سررسید تحویل) آغاز گردد.

موارد یادشده ر معاملات منعقد در بستر رینگ صادراتی^{۴۲} موضوعیت ندارند. بر خلاف بازار داخلی، در رینگ صادراتی مهلت تحویل کالا وفق ماده ۱۵ دستورالعمل اجرایی رینگ صادراتی بورس کالای ایران (شرکت سهامی عام) حداکثر تا ۷۲ ساعت پس از زمان مندرج در اطلاعیه عرضه است. وفق تبصره ۱ ماده یادشده در صورت عدم ایفای تعهد تحویل در مهلت یادشده، فروشنده مکلف است در ازای هر روز تقویمی تأخیر معادل ۰/۲۵ درصد ارزش کالا به قیمت معامله را به عنوان خسارت از طریق اتاق پایاپای به خریدار پرداخت نماید. با عنایت به موارد یادشده به نظر می‌رسد، پرداخت خسارت تأخیر نیازی به ارائه درخواست از سوی خریدار طی فرمت مکتوب نداشته و این اقدام بدون تشریفات خاصی از سوی اتاق پایاپای صورت می‌پذیرد. مضاف بر منطوق تبصره یادشده، تأخر تصویب تبصره یادشده (مصوب ۱۳۹۸/۰۸/۲۹) بر تصویب دستورالعمل تسویه (مصوب ۱۳۸۹/۰۸/۲۲) و عدم تغییر یا اصلاح آن طی اصلاحات صورت‌پذیرفته در ۱۴۰۲/۱۱/۰۹ مؤید همین دیدگاه است.

۲-۴-۴- درخواست اعمال فسخ و دریافت خسارات متعلقه

وفق تبصره ماده ۲۴ دستورالعمل تسویه، خریدار فرصت خواهد داشت تا درخواست مکتوب خود با موضوع فسخ قرارداد و دریافت خسارات متعلقه را حداکثر ظرف ۳۰ روز تقویمی (و نه کاری) به اتاق پایاپای ارائه نماید. در درخواست فسخ نیز به مانند درخواست خسارت تحویل با تأخیر، مبدأ آغاز مهلت یادشده به تناسب نوع قرارداد متفاوت است؛ بنابراین در صورتی که قرارداد منعقد نقدی باشد، شخص خریدار ۳۰ روز پس از مهلت تسویه فرصت خواهد داشت تا اعتراض خود را از طریق کارگزار خود به اتاق پایاپای ارائه نماید؛ لکن در صورتی که قرارداد منعقد سلف باشد، مهلت ۳۰ روزه مذکور پس از سررسید تحویل آغاز می‌گردد. علی‌رغم تصریح تبصره یادشده،

۴۲. رینگ صادراتی: جلسه معاملاتی بورس برای معامله کالاهایی می‌باشد که مقصد آنها صرفاً بازار هدف بین‌المللی است.

تبصره ۱ ماده ۲۶ دستورالعمل تسویه و پایاپای مقرر می‌دارد «تحویل با تأخیر حداکثر تا ۶۰ روز تقویمی پس از مهلت تسویه برای معاملات نقدی و نسیه و پس از سررسید برای معاملات سلف امکان‌پذیر است. در صورت عدم تحویل کالا توسط فروشنده، خریدار می‌تواند از طریق کارگزار خریدار درخواست فسخ معامله را تا پایان آخرین روز مهلت ۶۰ روزه مذکور به اتاق پایاپای ارائه نماید» و در تبصره ۲ ماده یادشده مقرر می‌دارد «در صورت عدم ارائه درخواست فسخ به اتاق پایاپای تا پایان آخرین روز مهلت ۶۰ روزه موضوع این ماده از نظر شرکت، تعهدات طرفین ایفاشده تلقی می‌گردد.»

تعارض مابین تبصره ماده ۲۴ و تبصره‌های ماده ۲۶ آشکار است. بدین شرح که از یک سو فرصت ارائه‌شده در تبصره ماده ۲۴ برای ارائه درخواست مکتوب فسخ قرارداد، ۳۰ روز تقویمی بوده و در مقابل تبصره‌های ماده ۲۶ مهلت ارائه درخواست فسخ را ۶۰ روز تقویمی می‌داند. در جمع بین تبصره‌های یادشده می‌توان قائل بر تفاسیر ذیل بود:

۱- مهلت ارائه درخواست فسخ در این ماده افزایش یافته و عملاً خریدار می‌تواند در مهلت ۶۰ روز یادشده نسبت به ارائه درخواست فسخ از اتاق پایاپای اقدام نماید.

۲- مهلت ۶۰ روزه یادشده صرفاً در مواردی موضوعیت دارد که خریدار در ابتدای امر و در مهلت ۳۰ روزه مندرج در ماده ۲۴ دستورالعمل تسویه درخواست تحویل با تأخیر را به اتاق پایاپای ارائه نموده باشد؛ چراکه ماده ۲۶ دستورالعمل تسویه در مقام بیان درخواست تحویل با تأخیر است و موردی را بیان می‌نماید که خریدار درخواست تحویل با تأخیر را ارائه نموده و خواهان دریافت کالا توأم با خسارات متعلقه است؛ بنابراین در صورتی که خریدار، درخواست دریافت خسارت تحویل با تأخیر خود را در مهلت ۳۰ روزه ماده ۲۴ ارائه ننماید، نمی‌تواند در مهلت ۳۰ روزه دوم اعمال فسخ و دریافت خسارات متعلقه را به اتاق پایاپای درخواست نماید. شایان ذکر است حالت عکس این موضوع مصداق ندارد و ارائه درخواست فسخ در مهلت ۳۰ روزه مندرج در ماده ۲۴ دستورالعمل تسویه، منجر به تجویز امکان ارائه درخواست تحویل با تأخیر در ۳۰ روزه دوم نخواهد بود.

از تبصره ماده ۲۶ چنین برمی‌آید که درخواست فسخی که در ۳۰ روزه دوم به اتاق پایاپای ارائه می‌شود، زمانی بایستی از سوی اتاق پذیرفته شده و مورد رسیدگی قرار گیرد که موضوع درخواست تحویل با تأخیر و فسخ یکسان باشد. ارائه یک مثال جهت تقریب به ذهن شایسته می‌نماید. در نظر بگیرید خریدار نسبت به خرید مقدار ۴۸ تن تیرآهن در بازار فیزیکی اقدام نموده است و با

عنایت به عدم تحویل کالا در مهلت مقرر، درخواست دریافت خسارت تحویل با تأخیر را صرفاً برای مقدار ۲۵ تن در مهلت قانونی به اتاق پایاپای ارائه نماید و قبل از انقضای مهلت ۶۰ روزه، درخواست اعمال فسخ و دریافت خسارات متعلقه را برای مقدار ۴۸ تن به اتاق پایاپای تحویل دهد. در این مثال و طبق این دیدگاه، درخواست مورد نظر صرفاً برای مقدار ۲۵ تن مورد قبول و متعاقباً مورد رسیدگی قرار خواهد گرفت و نسبت به مقدار مازاد بر مقدار خواسته موضوع درخواست دریافت خسارت تحویل با تأخیر ارائه شده اولیه، امکان رسیدگی وجود نخواهد داشت.

در جمع میان تبصره‌های مارالذکر، نظر دوم موجه‌تر می‌نماید و در رویه عملی رسیدگی به اعتراضات نیز بر اساس نظر یادشده رسیدگی صورت می‌پذیرد، با این تفاوت که اعتراض در خصوص قرارداد موضوعیت داشته و نه مقدار خواسته؛ بنابراین در مثال فوق‌الذکر، چنانچه خریدار در مهلت ۳۰ روزه دوم، درخواست اعمال فسخ تمام ۴۸ تن را ارائه نماید، خواسته وی مورد رسیدگی قرار گرفته و در خصوص مقدار مازاد بر ۲۵ تن نیز (موضوع خواسته درخواست دریافت خسارت تحویل با تأخیر) تصمیم‌گیری می‌شود.

به تناسب اتخاذ این تفسیر، در فرمت تهیه‌شده از سوی بورس جهت اعتراض، شخص خریدار می‌تواند خواسته خود را با انتخاب یکی از موارد زیر اعلام دارد:

- ۱- صرفاً متقاضی دریافت خسارت تحویل با تأخیر (موضوع ماده ۲۶ دستورالعمل تسویه)
- ۲- صرفاً متقاضی دریافت خسارت فسخ بخش تحویل‌نشده (موضوع ماده ۲۵ دستورالعمل تسویه)
- ۳- بدواً متقاضی دریافت خسارت تحویل با تأخیر و در صورت عدم تحویل کالا تا تاریخ اعلام‌شده از سوی خریدار (که بایستی در محدوده مهلت مندرج در تبصره ۱ ماده ۲۶ دستورالعمل تسویه باشد) متقاضی دریافت خسارت بخش تحویل‌نشده (موضوع مواد ۲۶-۲۴ دستورالعمل تسویه)

در رینگ صادراتی درخواست فسخ معامله از ضوابط فوق‌الذکر پیروی نمی‌نماید. وفق ماده ۱۴ دستورالعمل اجرایی رینگ صادراتی بورس کالای ایران (شرکت سهامی عام)، خریدار می‌تواند پس از انجام معامله در بورس تا قبل از پایان مهلت تسویه، از طریق کارگزار خود تقاضای فسخ معامله را به اتاق پایاپای ارائه نماید. از ظاهر ماده چنین برمی‌آید که فسخ موضوع این ماده نیاز به ارائه دلیل از سوی خریدار مبنی بر عدم تحویل کالا نداشته و شخص خریدار می‌تواند قبل از پایان مهلت تسویه نسبت به ارائه درخواست فسخ اقدام نماید. در مواد دیگری همچون تبصره ۲ ماده ۱۵ دستورالعمل اخیرالذکر از عبارت کأن لم یکن بودن قرارداد استفاده شده که صحیح به

نظر نمی‌رسد؛ چراکه عبارت یادشده ظهور در بطلان قرارداد داشته و بدین معنی است که قرارداد منعقدۀ فاقد هرگونه اثری است. حال آنکه به نظر عبارت یادشده نوعی شرط فاسخ بوده که در صورت عدم تحقق شرط، قرارداد منفسخ می‌شود و متعاقب آن فروشنده مکلف به پرداخت خسارت می‌گردد.

۲-۴-۵- درخواست رسیدگی به کیفیت کالای موضوع قرارداد

طرح اعتراض نسبت به کیفیت کالای موضوع قرارداد، علی‌الاصول زمانی قابلیت طرح خواهد داشت که خریدار کالای موضوع معامله را از فروشنده تحویل گرفته و وفق مستندات حاصله اثبات نماید که مشخصات کیفی کالای تحویل گرفته‌شده با کالای موضوع معامله دارای مغایرت است. در همین راستا ماده ۲۷ دستورالعمل تسویه به خریدار مهلت داده است تا حداکثر ۳ ماه پس از تحویل کالای موضوع قرارداد نسبت به طرح اعتراض خود نزد اتاق پایاپای اقدام نماید. بایستی توجه داشت که مبدأ آغاز مهلت یادشده، تاریخ مهلت تحویل یا سررسید تحویل نیست، بلکه تاریخ تحویل واقعی ملاک است؛ بنابراین در فرضی که مهلت تحویل کالای موضوع قرارداد ۳۰ اردیبهشت بوده اما عرضه‌کننده با تأخیر و در تاریخ ۳۰ مرداد نسبت به ایفای تعهد خود مبنی بر تحویل کالای موضوع قرارداد اقدام نماید، مبدأ آغاز مهلت ۳ ماه یادشده ۳۰ مرداد خواهد بود.

۲-۴-۶- درخواست رسیدگی به کمیت کالای موضوع قرارداد

رسیدگی به اعتراض حاضر نیز به‌مانند اعتراض کیفیت، ۳ ماه از تاریخ تحویل کالای موضوع قرارداد به خریدار جهت طرح اعتراض فرصت داده شده است و نکات یادشده در خصوص اعتراض کیفیت در این اعتراض نیز جاری و ساری است.

۲-۵- تشریفات ارائه در خواست

وفق ضوابط مندرج در دستورالعمل تسویه در خصوص طرح اعتراض، بایستی دو نکته مهم را مورد توجه قرار داد؛ اولاً، طرح اعتراض از سوی شخص خریدار نمی‌تواند بدون واسطه صورت پذیرد. در تمامی انواع اعتراض مندرج در مواد ۲۳ تا ۲۷ دستورالعمل تسویه مقرر گردیده است که خریدار بایستی اعتراض خود را از طریق کارگزار خود ثبت نماید. در رویه عملی نیز شخص خریدار امکان ارائه فرم اعتراض را نداشته و در صورت وصول اعتراض از سوی شخص خریدار (نه از طریق کارگزار وی) امکان رسیدگی به اعتراض وجود ندارد. ثانیاً، وفق ماده ۲۴ دستورالعمل تسویه، طرح اعتراض با موضوع درخواست دریافت خسارت تحویل با تأخیر یا خسارت فسخ بخش تحویل نشده قرارداد، بایستی به‌صورت مکتوب و در قالب فرمت باشد، درخواست رسیدگی به

کیفیت یا کمیت کالای تحویل داده شده نیز بایستی وفق ماده ۲۷ به صورت کتبی به اتاق پایاپای اعلام گردد؛ اما در خصوص درخواست تسویه تلورانس منفی مجاز موضوع ماده ۲۳ دستورالعمل و درخواست فسخ موضوع تبصره ۱ ماده ۲۶ الزامی در راستای کتبی یا شفاهی بودن یا طرح در قالب فرمتی خاص، مقرر نگردیده است. با وجود این آنچه در رویه عملی ملاک بوده، طرح اعتراضات مندرج در دستورالعمل تسویه در قالب‌های مصوب هیئت‌مدیره بورس کالای ایران و به صورت کتبی میسر است؛ به گونه‌ای که در صورت عدم رعایت تشریفات یادشده، اعتراض از سوی اتاق پایاپای مورد پذیرش قرار نمی‌گیرد.

۲-۶- نحوه رسیدگی

در ذیل نحوه رسیدگی به هر اعتراض به صورت اقل و ادل تشریح می‌گردد. شایان ذکر است در تمامی موارد، درخواست مستندات و ادله جهت احراز ادعا از کارگزاران طرفین مطالبه شده و عملاً تمام اقدامات با واسطه و از طریق کارگزاران صورت می‌پذیرد.

۲-۶-۱- درخواست تسویه تلورانس منفی مجاز

کمیته رسیدگی به اعتراضات مشتریان، پس از دریافت درخواست تلورانس منفی مجاز، ضمن درخواست مستندات مثبت ادعایی از خریدار، مراتب اعتراض را به کارگزار فروشنده منعکس می‌نماید. خریدار ملزم است، اثبات نماید که مقداری از کالا را تحویل نگرفته و مقدار یادشده در محدوده تلورانس منفی مجاز است. در این راستا خریدار بایستی مستندات تحویل اعم از بارنامه یا قبض باسکول را ارائه دهد. کمیته با احراز کسری کالا و شمول آن در محدوده تلورانس منفی مجاز، حکم به پرداخت ارزش ریالی مقدار کالای تحویل نشده در حق خریدار خواهد داد. مبلغ یادشده از محل وجوه یا وثایق فروشنده نزد اتاق پایاپای و در صورت عدم تکافو از محل وجوه یا وثایق کارگزار وی پرداخت خواهد شد. پرداخت این وجه به خریدار، از طریق کارگزار خریدار و پس از کسر تعهدات وی در مقابل اتاق پایاپای صورت می‌پذیرد.

۲-۶-۲- درخواست دریافت خسارت تحویل با تأخیر

پس از دریافت فرم مربوطه از سوی اتاق پایاپای و ارجاع آن به کمیته رسیدگی به اعتراضات مشتریان، مراتب اعتراض به کارگزار فروشنده منعکس می‌گردد. در نحوه رسیدگی در ابتدا و علی‌الرأس از کارگزار خریدار خواسته می‌شود تا مستندات دال بر ایفای تعهد خود مبنی بر تسویه ثمن قرارداد و سایر هزینه‌های مندرج در اطلاعیه عرضه را ارائه نماید. وفق ماده ۱۰ دستورالعمل تسویه و پایاپای، صدور اعلامیه تسویه وجوه منوط به انجام امور تسویه به صورت کامل از سوی

کارگزار خریدار است. امور تسویه در بند ۵ ماده ۱ دستورالعمل تسویه «عبارت است از واریز وجه قرارداد و ارائه فیش واریزی در تسویه نقدی، ارائه اسناد در تسویه اعتباری و معاملات نسیه طبق فرمت شرکت، واریز پیش‌پرداخت معامله نهایی و تودیع یا واریز تضامین معامله نهایی در قراردادهای کشف پرمیوم و همچنین واریز کارمزدهای مربوطه طبق مقررات». با صدور اعلامیه تسویه وجوه، اتاق پایاپای مراتب انجام امور تسویه را تأیید می‌نماید. متعاقب این امر، کارگزار فروشنده وفق نمایندگی‌ای که از سوی فروشنده به وی داده شده است، حواله خرید کالا^{۴۳} را صادر می‌نماید. همان‌طور که سابقاً هم بیان گردید، تحویل کالای موضوع قرارداد بایستی در زمان‌های مقرر در دستورالعمل تسویه صورت پذیرد. در بند ۱ ماده ۱۹ دستورالعمل تسویه مقرر شده است، در صورتی که انجام امور تسویه با تأخیر صورت پذیرد، به تعداد روزهای تأخیر بر مهلت تحویل اضافه خواهد شد. وفق تصریح مارالذکر در صورت تأخیر در تسویه از سوی خریدار (۳ روز با جریمه)، ۳ روز به مهلت تحویل اضافه خواهد شد؛ بنابراین در بررسی اولیه اعتراض و احراز استحقاق شخص خواهان جهت دریافت خسارت تأخیر در تحویل کالای موضوع قرارداد، انجام امور تسویه از سوی کارگزار خریدار ملاک قرار می‌گیرد. شایان ذکر است بند یادشده، صرفاً در خصوص قراردادهای نقدی و نسیه موضوعیت داشته و قراردادهای سلف مشمول حکم یادشده نبوده و تأخیر در تسویه منجر به اضافه شدن مهلت تحویل فروشنده نخواهد گردید.

پس از صدور اعلامیه تسویه وجوه در اتاق پایاپای، کارگزار خریدار مکلف است مستندات و اطلاعات لازم را جهت صدور حواله خرید کالا برای کارگزار فروشنده ارسال نماید. کارگزار فروشنده پس از دریافت مستندات و اطلاعات لازم، با عنایت به اختیار اعطاشده از سوی فروشنده مندرج در تبصره ۲ ماده ۲۰ دستورالعمل تسویه و پایاپای و حداکثر تا پایان روز کاری انجام امور تسویه از سوی کارگزار خریدار، اقدام به صدور حواله خرید کالا نموده و متعاقب صدور آن، اتاق پایاپای وجوه دریافت‌شده از سوی خریدار را به حساب کارگزار فروشنده واریز می‌نماید. ضمانت اجرای تخطی از صدور حواله خرید کالا در ماده ۲۲^{۴۴} دستورالعمل تسویه مقرر گشته

۴۳. بند ۱۳ ماده ۱ دستورالعمل تسویه: حواله خرید کالا سندی است که توسط کارگزار فروشنده طبق فرمت شرکت، به نام خریدار صادر می‌شود و خریدار می‌تواند با ارائه آن به فروشنده، کالای خریداری‌شده را تحویل گیرد.

۴۴. در قراردادهای نقد، نسیه و سلف در صورت عدم صدور حواله خرید کالا طی مهلت مقرر در ماده ۲۰ این دستورالعمل، قرارداد منفسخ می‌گردد و اصل وجه و خسارت‌ها و کارمزدها به شرح زیر پرداخت می‌شود: بند یک:

است. البته آنچه اکنون و در رویه اجرایی محل نقد جدی است، انجام این اقدام از سوی اتاق پایاپای است. اتاق پایاپای هیچ فرمت خاصی نیز برای حواله مذکور تدوین ننموده و صدور اعلامیه تسویه وجوه را به منزله صدور حواله خرید کالا تلقی می‌نماید. گرچه این امر در راستای تقویت استحکام قراردادهای منعقد در بورس صورت پذیرفته است، لکن خلاف صریح مقررات مندرج در دستورالعمل بوده و نیازمند اصلاح رویه یا دستورالعمل است.

از سوی دیگر آنچه محل ملاحظه و تأمل بوده و منجر به ایجاد رویه جدید در فرایند رسیدگی به اعتراضات گشته است، صدر منطوق تبصره ۱ ماده ۲۰ دستورالعمل تسویه و پایاپای است که مقرر می‌دارد «کارگزار خریدار مکلف است اطلاعات لازم جهت صدور حواله خرید کالا را تا زمان انجام امور تسویه ارائه نماید». منظور از اطلاعات لازم جهت صدور حواله خرید کالا مشخص نیست. در برخی موارد شخص عرضه‌کننده در راستای تحویل کالای موضوع قرارداد شرایطی را در اطلاعیه عرضه درج نموده و تحویل کالا را منوط به احراز شرایط یادشده می‌نماید. به‌عنوان مثال خرید برخی از کالاها مستلزم وجود پروانه بهره‌برداری خاصی است که شخص فروشنده در اطلاعیه عرضه خود وجود آن را ضروری دانسته و خریدار لاجرم بایستی مجوز یادشده را دارا بوده تا امکان تحویل کالا را داشته باشد. به نظر مفهوم اطلاعات لازم دربرگیرنده مورد یادشده است. به بیان دیگر آنچه در اطلاعیه عرضه درج گشته و مورد تأیید بورس قرار می‌گیرد تا آنجا که بر خلاف مقررات و قوانین موجود نبوده، بر قرارداد مزبور حاکم بوده و اطلاعات یادشده را می‌توان در زمره «اطلاعات لازم» دانست.

در صورتی که فروشنده به هر نحو از صدور حواله خرید کالا توسط کارگزار فروشنده طی مهلت مقرر جلوگیری نماید، وی مکلف است ۵ درصد ارزش معامله را به‌عنوان خسارت انفساخ به همراه کلیه هزینه‌های مصوب شامل دو سرکارمزد بورس، کارمزد کارگزار خریدار و فروشنده، دو سر کارمزد تسویه و دو سر حق نظارت سازمان را پرداخت نماید. در این حالت خسارت و کارمزدهای موضوع این بند از محل وثایق یا مطالبات فروشنده نزد اتاق پایاپای و در صورت عدم تکافو، از محل وثایق کارگزار فروشنده نزد اتاق پایاپای تأمین می‌گردد. بند دو: در صورتی که عدم صدور حواله خرید کالا ناشی از فعل یا ترک فعل کارگزار فروشنده باشد، وی باید ۵ درصد ارزش معامله را به‌عنوان خسارت انفساخ به همراه سایر هزینه‌های مصوب شامل دو سر کارمزد بورس، کارمزد کارگزار خریدار، دو سرکارمزد تسویه و دو سر حق نظارت سازمان را پرداخت نماید. خسارت انفساخ معامله باید حداکثر یک روز کاری پس از اعلام اتاق پایاپای و به‌صورت یکجا به نفع خریدار و به حساب بستنکاران موقت شرکت واریز شود. تبصره: در صورت انفساخ معامله، اصل وجه و خسارت‌های متعلقه از طریق کارگزار خریدار و پس از کسر تعهدات وی در مقابل اتاق پایاپای به خریدار پرداخت می‌شود.

آنچه در روبه رسیدگی به اعتراضات مورد توجه قرار گرفته و عملاً با نظر به آن میزان خسارت پرداختی به خریدار کاهش یا افزایش می‌یابد، ارسال مستندات و اطلاعاتی شامل موارد زیر از سوی کارگزار خریدار به کارگزار فروشنده است:

۱- معرفی نشانی محل تخلیه کالا: کارگزار خریدار موظف است نشانی محل تخلیه کالا را تا پایان مهلت تسویه (مهلت ۶ روزه) به فروشنده اعلام نموده تا وی در راستای صدور بارنامه، امکان درج محل تخلیه را داشته باشد؛ بنابراین در صورتی که کارگزار خریدار نشانی محل تخلیه کالا را با تأخیر به کارگزار فروشنده ارسال نماید، بدون توجه به نقدی یا سلف بودن قرارداد منعقد، به تعداد روزهای تأخیر خریدار، به مهلت تحویل عرضه‌کننده اضافه می‌گردد.

۲- معرفی متصدی حمل: خریدار در راستای تحویل گرفتن کالای موضوع قرارداد، نسبت به معرفی متصدی حمل و نقل اقدام می‌نماید. انجام این اقدام بایستی از سوی خریدار و حداکثر تا پایان مهلت تسویه صورت پذیرد. در صورت عدم اقدام تا پایان مهلت تسویه (۶ روزه)، به تعداد روزهای تأخیر در معرفی متصدی حمل و نقل، به مهلت تحویل فروشنده اضافه می‌شود.

۳- ارزیابی مالیات بر ارزش افزوده: مالیات بر ارزش افزوده از مباحث مهمی است که بایستی از سوی خریدار به فروشنده پرداخت شده و مستند آن از طریق کارگزار خریدار به کارگزار فروشنده ارسال گردد. وفق روبه کمیته در صورتی که مستند پرداخت مالیات تا پایان مهلت تسویه (۶ روزه) به کارگزار فروشنده ارسال نگردد، به تناسب تعداد روزهای تأخیر، به مهلت تحویل فروشنده جهت تحویل کالا اضافه می‌شود.

البته با عنایت به روبه حاضر و تلقی کاربرد اعلامیه تسویه وجوه به‌عنوان حواله خرید کالا، عملاً امکان افزایش مهلت تحویل با استناد به تبصره حاضر وجود نخواهد داشت.

۲-۶-۳- درخواست اعمال فسخ و دریافت خسارات متعلقه

شخص خریدار طبق مهلت‌های یادشده می‌تواند اعتراض خود را نسبت به عدم تحویل کالای موضوع قرارداد و متعاقباً فسخ قرارداد نزد اطاق پایاپای ارائه نماید. درخواست فسخ قرارداد می‌تواند نسبت به تمام یا صرفاً بخشی از یک قرارداد صورت پذیرد. به محض وصول اعتراض ضمن انعکاس به طرف مقابل، از خریدار خواسته می‌شود تا مستندات دال بر ایفای تعهدات خود مبنی بر انجام امور تسویه را ارائه نماید. در مقابل از فروشنده خواسته می‌شود تا در صورت تحویل کالای موضوع قرارداد مستندات تحویل کالا را ارائه نماید. مطالبه مستندات ایفای تعهد از خریدار بدین جهت است که احراز شود عدم تحویل کالا تا زمان اعمال فسخ ناشی از قصور

خریدار در ایفای تعهدات وی نباشد؛ بنابراین، اگر خریدار در زمانی خارج از مهلت تسویه (۶ روزه) و با تأخیر ۲ روزه نسبت به انجام امور تسویه قرارداد اقدام نماید و درخواست خود را ۱ روز پس از مهلت تحویل نزد اتاق پایاپای مطرح نماید، علی‌الاصول نمی‌توان خواسته خریدار را وارد دانست؛ چراکه وفق موارد سابق‌الذکر، بر اساس رویه به تناسب تعداد روزهای تأخیر در تسویه به مهلت عرضه‌کننده جهت تحویل کالا اضافه می‌شود. پس از بررسی ایفای تعهدات خریدار، در صورتی که خریدار نسبت به تحویل کالای موضوع قرارداد اقدام ننموده و یا اقدامات لازم در راستای تحویل را انجام نداده باشد^{۴۵} وفق مستندات موجود تصمیم‌گیری شده و تصمیم مبنی بر فسخ قرارداد و پرداخت خسارات متعلقه صادر می‌گردد.

۲-۶-۴- درخواست رسیدگی به کیفیت کالای موضوع قرارداد

سابقاً در ماده ۲۷ دستورالعمل مقرر گردیده بود که ضوابط مربوط به رسیدگی به شکایت کیفی ناشی از تحویل کالا به پیشنهاد شرکت به تصویب هیئت‌مدیره سازمان خواهد رسید؛ اما تا سال ۱۳۹۳ هیچ‌گونه ضوابطی در این راستا تدوین نگردید و متن مزبور در سال ۱۳۹۳/۰۳/۱۱ از متن ماده حذف گردید.^{۴۶}

پس از وصول درخواست شخص معترض در مهلت مقرر، ضمن انعکاس اعتراض به طرفین قرارداد، از شخص خریدار اثبات ادعای مغایرت کیفی مطالبه می‌شود. مستندات و ادله‌ای که در راستای اثبات ادعای مغایرت از سوی خریدار ارائه می‌گردد، به تناسب نوع کالای عرضه‌شده متفاوت است. مهم‌ترین نکته در رسیدگی به اعتراضات کیفی، تحویل گرفتن کالا از سوی خریدار است. با عنایت به تصریح ماده ۲۷ دستورالعمل تسویه و پایاپای، طرح اعتراض کیفی در خصوص «کالای تحویل گرفته شده» موضوعیت دارد. آغاز مهلت ۳ ماهه از تاریخ تحویل نیز مؤید مدعای مزبور است؛ بنابراین خریدار نمی‌تواند قبل از تحویل گرفتن کالا نسبت به طرح اعتراض کیفی اقدام ورزد.

در اکثر قریب به اتفاق موارد، خریدار نمونه شاهد گرفته‌شده از کالا که توسط اشخاص دارای

۴۵. منظور اقداماتی است که عرضه‌کننده به خریدار یا متصدی حمل وی اعلام می‌نماید که کالا آماده تحویل و در صورت حضور خریدار یا متصدی حمل وی در محل کارخانه کالای موضوع قرارداد به وی تحویل داده خواهد شد. این اعلام آمادگی در عرف به اعلام بار مشهور بوده که از طرق مختلفی مانند ایمیل، سامانه مجزا، بستر پیام‌رسان‌ها و... صورت می‌پذیرد.

۴۶. انجمن حقوق اقتصادی دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی، حقوق بازار سرمایه در پرتو حقوق اقتصادی (تهران: میزان، ۱۳۹۸)، ۴۳۶.

صلاحیت (اصولاً شرکت‌های بازرسی) اخذشده را در آزمایشگاه‌های دارای صلاحیت آزمون کرده و مستند به نتایج آنالیز، اعتراض خود را مطرح می‌نماید. پس از وصول مستندات و ارائه ادله، بورس جهت رسیدگی به اعتراض و صحت‌سنجی مدعیات مطروحه، نسبت به ارسال کارشناس فنی دارای صلاحیت جهت بررسی موضوع اقدام می‌نماید. همان‌طور که بیان شد، برخی از کالاها در حین تحویل مورد بازرسی قرار گرفته و نمونه‌هایی از آنها اخذ می‌شود. این نمونه‌برداری با هدف صحت‌سنجی کیفیت کالای عرضه‌شده و برای حل اختلافات احتمالی صورت می‌پذیرد. برخی از کالاها نیز نمونه‌برداری صورت نپذیرفته و بازرس بورس با حضور در محل موجودی کالا، اقدام به بازرسی و نمونه‌برداری از محصول می‌نماید. پس از نمونه‌برداری توسط کارشناس مورد تأیید بورس، نمونه‌های اتخاذی به آزمایشگاه‌های ثالث دارای صلاحیت ارسال می‌گردد و پس از اعلام نتایج و وصول گزارش کارشناس، تصمیم مقتضی وفق مستندات و ادله موجود صادر و به طرفین ابلاغ می‌گردد.

۲-۶-۵- درخواست رسیدگی به کمیت کالای موضوع قرارداد

پس از وصول اعتراض و متعاقب انعکاس به طرفین قرارداد، ادله و مستندات از خریدار مطالبه می‌گردد. در خصوص اعتراض حاضر نوع مستندات جهت اثبات ادعا مانند سایر اسناد مثبت در اعتراض‌های دیگر نیست و شخص معترض جهت اثبات ادعای خود ممکن است به تناسب کالای موضوع قرارداد مستندات متفاوتی ارائه دهد؛ به‌عنوان مثال، اگر اعتراض خریدار مربوط به مثال کاهش وزن ناشی از رفع رطوبت موجود در کالا باشد، ضمن ارائه بارنامه صادره که تناژ تحویل داده‌شده در آن ثبت گردیده است، ممکن است نسبت به درخواست انجام کارشناسی از سوی بورس جهت مشاهده کالای موجود در محل کارخانه خود نیز اقدام ورزد. رسیدگی به اعتراضات کمیت به دلیل ابهام در ماهیت اعتراض آن گاه با اعتراض تلورانس منفی مجاز خلط شده و رویه قابل اتکایی در رسیدگی به آن شکل نگرفته است.

۲-۷- اعتراض به تصمیم

امکان اشتباه در صدور تصمیم علی‌رغم تدقیق در ادله و بررسی تمامی مستندات امری محتمل است. امکان اعتراض به تصمیم صادره مضاف بر آنکه منجر به اصلاح اشتباهات و احقاق حق می‌گردد، اشخاص تصمیم‌گیرنده را نیز مجاب می‌نماید که ضمن رعایت اصل بی‌طرفی، نهایت دقت را در صدور تصمیم به عمل آورند. دستورالعمل تسویه هیچ‌گونه مقررره یا ضوابطی در راستای امکان اعتراض به تصمیمات صادره وضع ننموده است. با وجود این با عنایت به ماده ۳۶ قانون

بازار اوراق بهادار، دستورالعمل فرایند سازش در کانون‌های موضوع قانون بازار اوراق بهادار مصوب ۱۴۰۱/۰۹/۰۲ هیئت‌مدیره سازمان و شیوه‌نامه دادرسی هیئت داور، راهکار مقرراتی جهت طرح اعتراض نسبت به تصمیم‌های صادره از بورس متصور است؛ بنابراین خریدار می‌تواند پس از طرح اعتراض در کانون‌های سازش جهت حصول سازش و دریافت گواهی عدم سازش، نسبت به طرح اعتراض خود در هیئت داور اقدام نماید.

علی‌رغم نبود ضوابط و مقررات قانونی در خصوص طرح اعتراض به تصمیم، مذاقه در رویه کمیته اعتراضت مشتریان در رسیدگی به اعتراضات حاکی از قبول اعتراض به تصمیمات صادره و بررسی مجدد از سوی همان کمیته بوده که محل تأمل و شایسته اصلاح رویه است.

نتیجه‌گیری

گرچه اختلافات مطروحه در بازار سرمایه اصولاً در کمیته‌های سازش و هیئت داور بازار سرمایه حل و فصل می‌گردد، اما حجم قابل توجهی از اعتراضات مشتریان نزد اتاق پایاپای شرکت بورس کالای ایران مطرح شده، مورد رسیدگی قرار گرفته و پس از صدور تصمیم به طرفین ابلاغ می‌گردد. اشخاص فعال در بازار فیزیکی شرکت بورس کالای ایران از طریق کارگزاران مربوطه و در راستای نیل به منافع تجارتي خود اقدام به انعقاد قرارداد می‌نمایند. به تبع انعقاد قرارداد و مطابق با ضوابط حاکم بر آن، هر یک از طرفین قرارداد ملزم به ایفای تعهداتی هستند؛ خریدار ملزم به تسویه ثمن قرارداد بوده و عرضه‌کننده مکلف به تحویل کالای موضوع قرارداد است. وفق مواد ۲۳ تا ۲۷ دستورالعمل تسویه و پایاپای شرکت بورس کالای ایران، در صورت تخطی عرضه‌کننده از انجام تکالیف قراردادی، شخص خریدار امکان آن را خواهد داشت تا از طریق طرح اعتراض نزد اتاق پایاپای این بورس نسبت به الزام عرضه‌کننده به انجام تکالیف قراردادی اقدام ورزد. در دستورالعمل حاضر طرح اعتراض از سوی شخص عرضه‌کننده پیش‌بینی نگردیده و شخص معترض در اعتراضات مطروحه نزد اتاق پایاپای صرفاً خریدار خواهد بود. اعتراضاتی که در دستورالعمل تسویه پیش‌بینی گردیده است با موضوع درخواست تسویه تلورانس منفی مجاز، درخواست دریافت خسارت تحویل با تأخیر، درخواست اعمال فسخ و دریافت خسارات متعلقه، درخواست رسیدگی به کیفیت کالای موضوع قرارداد و درخواست رسیدگی به کمیت کالای موضوع قرارداد از سوی خریدار قابلیت طرح نزد اتاق پایاپای خواهد داشت. گرچه مقررگذار درصدد آن بوده تا از طریق تدوین ضوابط و مقررات سازگار رسیدگی به اعتراضات را به صورت کامل تشریح نماید، لکن در رویه رسیدگی به اعتراضات ابهامات و پرسش‌های فراوانی مطرح

بوده که در قوانین و مقررات پیش‌بینی نگردیده و بررسی اعتراضات در موارد یادشده مرهون عرف‌هایی است که در سالیان متمادی از رسیدگی‌های متعدد گردیده است. مضاف بر مورد یادشده، گاهاً تعارض میان مواد دستورالعمل نیز سبب ارائه تفسیرهای متعدد و تهافت در رویه رسیدگی و بالتبع صدور تصمیم‌های متعارض می‌گردد که مآلاً منجر به تضییع حقوق طرفین قرارداد می‌گردد. ارائه هریک از اعتراض‌های مزبور مقید به مهلت خاص خود بوده که در دستورالعمل تسویه به صراحت مقرر گردیده است و عدم رعایت مواعد یادشده منجر به صدور تصمیم خارج از موعد از سوی کمیته می‌گردد. طرح تمامی اعتراضات مزبور در فرمت تدوین شده از سوی شرکت بورس کالای ایران نزد اتاق پایاپای صورت می‌پذیرد. پس از طرح اعتراضات یادشده، کمیته‌ای با عنوان کمیته رسیدگی به اعتراضات مشتریان، اعتراضات مطروحه را مورد رسیدگی قرار داده و با نظر به ادله و مستندات طرفین تصمیم مقتضی را صادر نموده و به طرفین منعکس می‌نماید. مرجع صالح در رسیدگی به اعتراض طرفین از تصمیمات صادره از سوی کمیته، کمیته‌های سازش و سپس هیئت داوری بوده و مهلتی نیز جهت اعتراض به تصمیمات صادره برای طرفین تعیین نگردیده است. رسیدگی به اعتراضات مطروحه نزد اتاق پایاپای با عنایت به حجم کثیری از اعتراضات و ارزش مالی قابل توجه تصمیمات صادره، مستلزم توجه جدی، تنقیح مقررات موجود و تدوین مقررات و ضوابط دقیق و صریح بوده تا ضمن تسریع در روند رسیدگی به اعتراضات و ممانعت از اطاله فرایند رسیدگی، از اجحاف در حق احد از طرفین قرارداد پیش‌گیری گردد؛ بنابراین پیشنهاد می‌گردد در ابتدای امر ضمن تفکیک دقیق محدوده امور در صلاحیت اتاق پایاپای، شرکت سپرده‌گذاری و شرکت بورس کالای ایران مشخص گشته تا مقررات و ضوابط با واقعیت و آنچه در عمل رخ می‌دهد، مطابقت داشته باشد. اصلاحات در دستورالعمل تسویه در مواردی چون مبدأ و تاریخ آغاز مهلت اعتراض، شناسایی حق اعتراض برای عرضه‌کننده در مواردی چون دریافت هزینه انبارداری یا الزام خریدار به تحویل کالای موضوع قرارداد، تعریف و تبیین نوع اعتراض و تفکیک آن از سایر اعتراضات، پیش‌بینی اعتراض از سوی خریدار در خصوص مواردی غیر از موضوعات مطروحه در دستورالعمل مانند اعتراض به اعمال هزینه انبارداری نامتعارف یا خارج از شرایط قراردادی توسط فروشنده و تعیین محدوده تلورانس منفی مجاز با امعان نظر به نوع کالای موضوع قرارداد و نوع بسته‌بندی آن ضروری می‌نماید.

همچنین در راستای نسق و انتظام فرایند رسیدگی به اعتراضات، آیین رسیدگی به اعتراضات

از سوی مرجع صالح تدوین گردد تا از اعمال سلیقه‌ها و تهافت در رویه‌ها جلوگیری به عمل آید. به نظر نگارنده شایسته آن است که از طریق تعیین هزینه رسیدگی از طرح اعتراض فاقد ادله ممانعت به عمل آمده و خریدار را ملزم نماید تا از طرح اعتراضات واهی خودداری نماید. افزون بر آن از طریق تعیین مهلت در راستای اعتراض به تصمیم‌های صادره از سوی کمیته در مراجع بالاتر، طرفین قرارداد را نسبت به تسریع در احقاق حقوق خویش ترغیب نماید. یکی از مهم‌ترین مواردی که در تدوین آیین رسیدگی به اعتراض بایستی به صورت دقیق و واضح تبیین گردد، نحوه و سازکار رسیدگی به اعتراضات با موضوع مغایرت کیفی کالای موضوع قرارداد است؛ امری که در ماده ۲۷ دستورالعمل تسویه بر عهده سازمان قرار داده شده بود، لکن در اصلاحات مورخ ۱۳۹۲/۰۳/۱۱ از سوی خود سازمان عبارت مزبور حذف گردید و عملاً به جای حل مسئله، پاک کردن صورت مسئله در دستور کار قرار گرفت. با عنایت به تنوع کالاهای عرضه شده در بورس، تدقیق در نگارش ضوابط مربوط به بررسی اعتراضات کیفیت بسیار مهم بوده و پرواضح است که اولین گام در بررسی کیفی استفاده از شرکت‌های بازرسی، کارشناسان و آزمایشگاه‌های دارای صلاحیت است. تدوین آیین رسیدگی در رسیدگی به اعتراضات گرچه امر بسیار بایسته و شایسته‌ای است؛ اما باید در نظر داشت که تصویب ضوابط یادشده منجر به پیچیدگی و اطاله در روند رسیدگی نگردد.

فهرست منابع

- الف) منابع فارسی
- کتاب‌ها:
- امین، سید حسن. تاریخ حقوق ایران. چاپ سوم. تهران: دایرةالمعارف ایران‌شناسی، ۱۳۹۱.
- انجمن حقوق اقتصادی دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی. حقوق بازار سرمایه در پرتو حقوق اقتصادی. تهران: میزان، ۱۳۹۸.
- جمالی، جعفر و محمد صادقی. رویه هیئت داورى بورس و اوراق بهادار. تهران: بورس، ۱۳۹۶.
- رضافر، امیرحسین. «تعامل میان خودانتظامی و مقرره‌گذاری در بازار سرمایه جمهوری اسلامی ایران». پایان‌نامه کارشناسی ارشد. تهران: دانشگاه تهران، ۱۴۰۳.
- زراعت، عباس. محشای قانون آیین دادرسی مدنی. ویراست دوم. تهران: ققنوس، ۱۳۸۶.
- سلطانی، محمد. حقوق بازار سرمایه. چاپ چهارم. تهران: میزان، ۱۳۹۶.
- شهیدی، سید مرتضی. قواعد حقوقی حاکم بر معاملات در بورس‌های کالایی. تهران: میزان، ۱۳۹۵.
- صابر، محمدرضا و غلامعلی میرزایی منفرد. اختلافات بورسی در پرتو آرای هیئت داورى. چاپ دوم. تهران: دادگستر، ۱۳۹۹.
- صادقی، محسن و میلاد نقشی. رژیم حقوقی حاکم بر معاملات گواهی سپرده کالایی در بورس‌های کالایی. تهران: پژوهشکده حقوق شهر دانش، ۱۴۰۴.
- فلاح، جواد، محمد حقانی‌نسب و حامد سلطانی نژاد. راهنمای جامع ابزارهای معاملاتی بورس کالای ایران. تهران: راه افتخار، ۱۳۹۶.
- کاتوزیان، ناصر. قانون مدنی در نظم حقوقی کنونی. چاپ شانزدهم. تهران: میزان، ۱۳۸۶.
- میرزایی منفرد، غلامعلی. سازکارهای حل‌وفصل اختلافات در بازار سرمایه ایران با مطالعه تطبیقی. تهران: بورس، ۱۳۹۱.
- نقشی، میلاد. «رژیم حقوقی حاکم بر معاملات گواهی سپرده کالایی در بورس‌های کالایی». پایان‌نامه کارشناسی ارشد. تهران: دانشگاه تهران، ۱۴۰۲.
- مقالات
- رضافر، امیرحسین، میلاد نقشی و محمود باقری. «چالش‌های حقوقی ناظر بر تشکیل و فعالیت اتاق پایاپای بورس کالای ایران». حقوق خصوصی، ۲۱، ۲(۱۴۰۳)، ۲۶۹-۲۸۰.
- Doi: 10.22059/jolt.2025.386336.1007352
- قوانین و مقررات
- آیین‌نامه اجرایی هیئت پذیرش مصوب مورخ ۱۳۸۲/۰۴/۰۲
- آیین‌نامه معاملات مصوب مورخ ۱۳۸۲/۰۶/۰۳
- آیین‌نامه نحوه رسیدگی به تقاضاهای پذیرش کالا مصوب مورخ ۱۳۸۳/۰۱/۲۴
- آیین‌نامه هیئت داورى بورس فلزات مصوب مورخ ۱۳۸۲/۰۴/۰۲
- دستورالعمل اجرایی رینگ صادراتی بورس کالای ایران (مصوب ۱۳۸۸/۰۵/۲۴)

- دستورالعمل آیین رسیدگی به اختلافات در هیئت داوری قانون بازار اوراق بهادار جمهوری اسلامی ایران (مصوب ۱۳۹۸/۰۵/۱۴، نسخ شده در تاریخ ۱۴۰۳/۰۲/۱۷)
- دستورالعمل پذیرش کالا و اوراق بهادار مبتنی بر کالا در بورس کالای ایران (مصوب ۱۳۸۸/۰۹/۱۰)
- دستورالعمل ثبت و سپرده گذاری کالا و اوراق بهادار قابل معامله و تسویه و پایاپای معاملات در بورس انرژی (۱۳۹۱/۱۰/۱۷)
- دستورالعمل فرایند سازش در کانون های موضوع قانون بازار اوراق بهادار (۱۴۰۱/۰۹/۰۲)
- دستورالعمل تسویه و پایاپای معاملات بورس کالای ایران (مصوب ۱۳۸۹/۰۸/۲۲)
- دستورالعمل معاملات کالا و اوراق بهادار مبتنی بر کالا در بورس کالای ایران (مصوب ۱۳۸۹/۰۷/۰۵)
- ضوابط اجرایی شناسایی و پذیرش مشتریان در شرکت بورس کالای ایران (مصوب ۱۳۹۱/۰۵/۲۳)
- قانون احکام دائمی برنامه های توسعه کشور (مصوب ۱۳۹۶/۰۱/۱۶)
- قانون آیین دادرسی دادگاه های عمومی و انقلاب (در امور مدنی مصوب ۱۳۷۹/۰۱/۲۱)
- قانون بازار اوراق بهادار جمهوری اسلامی ایران (۱۳۸۴/۰۹/۰۱)
- قانون برنامه پنج ساله پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران (مصوب ۱۳۸۹/۱۰/۱۵)
- قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (مصوب ۱۳۸۳/۰۶/۱۱)
- قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (مصوب ۱۳۷۹/۰۱/۱۷)
- قانون مدنی (مصوب ۱۳۰۷/۰۲/۱۸)
- وبسایت ها:

- <https://cmr.seo.ir/>
- <https://www.ime.co.ir/>
- <https://www.irenex.ir/>
- <https://www.csdiran.ir/>
- www.lme.com/
- www.cmegroup.com/

(ب) منابع خارجی

- Alexander, Christopher S. "The Chicago Mercantile Exchange: Redefining corporate governance". Allied Academies International Conference. International Academy for Case Studies. Proceedings, 13, 1(2006), 1-3.
- Dewhirst, Wilfred. "The London Metal Exchange". Arbitration: The International Journal of Arbitration, Mediation and Dispute Management, 51, 1(1985), 221-224.
- Ilias, Ibtisam a.k.a Ilyana, Muhamad Ikhwan Mohd Zain, Nur Ezan Rahmat & Dinda Keumala. "A Comparative Assessment of Alternative Dispute Resolution for Financial Consumer Protection in Malaysia and Indonesia". Environment-Behaviour Proceedings Journal, 8, 13(2023), 23-29. <https://doi.org/10.21834/e-bpj.v8iSII3.5041>
- Zepeda, Rodrigo. "London Metal Exchange (LME) sued by Elliott Management - A commentary". 2022, 1-22. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.5015226>.

